БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1926 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч. НОЯБРЬ 22 ВТОРНИК № 274 (4758)

Өртээ 20 көп.

УЛУС СУДТАРЫНЫҢ СОҢГУЛДАЛАРЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму районнарның (хоорайларның) улус судтарының сонгулдаларын бо чылдың декабрьның 18-те чорудар деп доктааткан. Улус судтарының сонгулдалары — чугула политиктиг кампания. Ол кампания болза, бистиң совет улус СЭКП ТК-ның ам болур деп турар ээлчеглиг Пленумунга чаа-чаа тиилелгелер-биле ужуражыр дээш улуг күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрүүшкүн-биле ажылдап, чеди чылдың ийиги чылының онаалгаларын чедиишкинниг доозуп турары-биле холбажып турар.

Бистиң совет суд ышкаш, шак ындыг калбак демократтыг болгаш улусчу суд делегейде чангыс-даа капиталистиг чуртта чок. Ол, коммунистиг ёзуга, совет хоойлу-дүрүмнү чайгылыш чокка сагып, күүседиринге, социалистиг өнчү-хөрөгтини камгалап, күш-ажылды, күрүне болгаш хөй-ниити хүлээлгелерни коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, социалистиг ниити чурттаганың чурттарын шыңгыы сагыырына совет кижилерни кижизидип турар. Ынчангаш бистиң совет суд ажылчы чоннун үндезин эрге-ажыктарынын ёзулуг илергейлекчизи болуп турар.

Бистиң чуртувуста коммунистиг тургузуушкуннуң чаа сорулгалары-биле холбаштыр, судтуң сорулгалары база үндезини-биле өскерилген. РСФСР-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының хүлээп алганы суд тургузуунуң дугайында хоойлу болгаш судтар сонгулдаларының дугайында дүрүм суд органнарын организастаар херекке элээн хөй өскерилгелерни киирген. Судтарның ажыл-чорудулгазының кол-кол принциптерин хевээр артырбышаан, ол хоойлужудулга документилери улус судтарының участок системазын чок кылгаш, оны чангыс аай район, азы хоорай суду-биле солган.

«РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының сонгулдаларының дугайында Дүрүмнү» ёзугаар улус шииткекчилерин бүгү-ниити, деп болгаш дорт сонгулда эргелеринге чажыт бадылаашкын-биле беш чыл хуусаалыг сонгуур. А улус төлээлекчилерин ажылчын, албан-хаакчыларнын болгаш тараачынарның ажылдап азы чурттап турар чериниң аайы-биле оларның ниити хуралдарынга, а шериг албанныглар — шериг кезектеринге ажык бадылаашкын-биле ийи чыл хуусаалыг сонгуур. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму улус төлээлекчилериниң сонгулдаларын бо чылдың декабрь 18-тиң бетинде эрттирер деп доктааткан.

Ам болур судтар сонгулдалары болза улус судтарының ажыл-чорудулгазының, база улус шииткекчилери болгаш улус төлээлекчилери сонгуттурган үезиниң дургузуунда хамаатыларның эрге-ажыктарын камгалаар херекке кайы хире турж-жуп, совет хоойлуну кайы хире чөп боттандырып келгениниң эң шыңгыы хыналдазы болур.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаар талазы-биле бистиң областың улус судтары улуг ажылды кылган. Олар чоннуң ортузунга кем-херек үүлгедир чоруктарны болдурбазының баш бурунгаргы сагындырыг хемчеглерин элээн күштелдирген. Ылангыя Чөөн-Хемчик районнуң улус суду (шииткекчизи эш Б. Бюрбю), Тес-Хем районнуң улус суду (шииткекчизи эш В. Сарбаа), Бии-Хем районнуң улус суду (шииткекчизи эш Петухов), Сүт-Хөл районнуң улус суду (шииткекчизи эш О. Долгар) чоннуң ортузунга илеткелдерни, лекциялар номчулгаларын үргүлчү организастап, боттарының ажылының талазы-биле отчёттарын кылып, чамдык херектерни ажык судтар-биле кылып турар болгаш судтуң ажыл-чорудулгазынга хамаатыларнын калбак киржилгезин хандырып турарлар.

Улус судтарының ажылынга чоннуң сонгааны улус төлээлекчилериниң дыка хөй армиязы улуг дузаны чедирип турарын онзалап демдеглээр херек. Улус судтарының чорудуп турары дыка улуг кижизидилгелиг болгаш эдип-чазаар хемчеглери социалистиг хоойлужудулганы шыңгыы сагып, камгалаарын, аңаа үндезилээш кемниг херектер үүлгедир чорукту кызырарын хандырып турар.

Улус судтарынга сонгулдаларны организас, идей, техника талазы-биле бедик деннелге эрттиреринің айтырыын хамыктың мурнунда партия, совет организациялары холга алыр ужурлуг. Сонгулда кампаниязы болза төөгүлүг чеди чылдың ийиги чылының планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш демиселдің тугунуң адаа-биле эртер ужурлуг.

Судтар сонгулдаларынга белеткелерниң үезинде агитколлективтерниң агитпунктуларның ажылын идепкейжидери, ылангыя агитаторларның семинар болгаш өске-даа сургаалдалыг өөредилгелерин организастаары чугула. Ол ышкаш, сонгулдаларын организас, техниктиг айтырыгларының талазы-биле хоорайлар, суурлар болгаш көдээ Советтериниң күүсконнарының даргаларының, сонгулданың участок комиссияларының кежигүннериниң сургаалдалыг өөредилгелерин чер-черге эрттирген турар ужурлуг.

Сонгулда участоктарын дерип белеткээр болгаш сонгукчуларның дазызын кылыры дээн чергелиг өскедаа белеткел ажылдарын организастыг чорудары чер-чер Советтериниң мурнунда чугула сорулга болур.

Ам улус судтарының шииткекчилеринге кандидаттарның депшидилгези эгелээн. Партия болгаш совет органнарның сорулгазы болза шииткекчилерге-даа, улус төлээлерингедаа дуржулгалыг, төлептиг кижилерни депшидиринге ажылчы чоннарның калбак киржилгезин хандырары болур.

Чехословакияның партия-чазак төлээлериниң баштыңы Москвадан чорупкан

МОСКВА. (СЭТА). Чехословакияның Социалистиг Республиказының партия-чазак төлээлериниң баштыңы. Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары, Чехословакияның Социалистиг Республиказының Президентизи Антонин Новотный ноябрь 19-та Москвадан төрээн чуртунче чорупкан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 43 чыл оюнун байырлалынга СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар Антонин Новотный Москвага турган.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. С. Полянский болгаш өскелер-даа Чехословакияның Социалистиг Республиказының болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимеп каан турган Внуково аэродромунга эш Новотныйны үдээннер.

Антонин Новотныйны үдеп турар үеде хүндүлүг таныышылдарны чыскааган болгаш Чехословакияның Социалистиг Республиказының база Совет Эвилелиниң Күрүне гимнилерин күүсеткен.

Кажыыдалдың телеграммазы

Пардубице хоорайның девискээринге ноябрь 14-те болган демир-орук үскүлежиишкининиң айыылындан мөчээн болгаш балыгланган кижилериниң өг-бүлелеринге, Чехословакияның Компартиязының Төп Комитединге, республиканың чазаанга ханызы-биле кажыдап турарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң чазаанын мурнундан СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев илереткен.

Бистиң совет кижилер

Ажылынга мергежээн

Хертек Найыр-оол Мугур-Аксы суурда 1952 чылдан эгелеп киномеханигиниң дузалакчызы болуп ажылдап кирген. Ынчан ооң хары 14 хире турган. Бир чыл хире дузалакчылап ажылдаштын Найыр-оол кинону эки үндүрүптер кылдыр өөренип апкан. 1956 чылда областың культура эргелелиниң кинофикация килдизинге келгеш, киномеханигиниң талазыбиле шылгалданы кончуг эки дужаагаш, киномеханик деп эргени алган.

Киномеханик эргени алгаш, Хертек Найыр-оол «Малчын» колхозтуң төвү Мугур-Аксы суурда көдээ Культура бажыныныңың киномеханигинге ажылдай берген. Ол ам мурнакчы ажылдыг киномеханиктериниң бирээзи. Найыр-оол колхозтуң малчынарынга болгаш бригадалар төптерингe кинону доктаамал көргүзүп турар. Кино үнериниң бетинде ооң допчу утказын колхозчуларга тайылбырлап бээри Найыр-оолга чапчыл апарган.

Бо чылдың эрткен он айларының дургузунда Хертек Найыр-оол 1975 кижиге 324 янзы-бүрү кино чурукту көргүзүп, 25.000 рублей орулганы күрүнеге кинодан киирген. Ол кинону чонга эки шынарлыг көргүзүп билир, кино үнүп турар үеде кандыг-даа үзүктелиишкин чок.

И. Успун-Доржу.

14 чыл дургузунда

Коммунист Мария Шойдаповна Балаш Улуг-Хем районнуң Көк-[illegible]а чеди чыл школазының техниктиг ажылчынынга 14 чыл дургузунда ажылдап турар. Ол ам бодунуң ажылының талазы-биле улуг мергежилдиг. Школаның ишти үргүлчү арыр-шевер турар. Ол болза аштакчы Мария Шойдаповнаның бодунуң ажылынга кызымаккай чоруу-дур.

Чылдың-на школа септелгезинге ол идепкейлиг киржип турар. Школаның мурнакчы ажылчынын башкылар болгаш өөреникчилер хүндүлээр.

К. Урангай.

СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур

Кострома область. Областың колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге эзт садып, дужаарының ийи чыл планнарын күүсеткеш, улуг чедиишкинниг болган.

Кострома районда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, РСФСР-ниң Дээди Совединин депутады П. А. Малинина даргалаан «Октябрь 12-зи» колхоз аңаа оңза шылгараан. Октябрь 20-ге чедир ол колхоз күрүнеге эзт садарының 7 чылдар планын күүсеткен.

Чурукта: колхоз даргазы П. А. Малинина, кол бухгалтер И. А. Марков, мал ажылының эргелекчизи С. И. Мишина ажыл түннели үндүрүп турлар.

Фото **И. Дыниннии.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Украин литератураның болгаш уран чүүлдүң он хонуу

Кур черниң баштайгы чазының дугайында опера

Совет аныктар дугайында, кур черге баштайгы частың дугайында Г. Жуковскийниң операзы — чалбыыштыг, чырыткыланчак, тергиин солун чогаал болур. Операның болгаш балеттиң Т. Шевченко аттыг театры ноябрь 20-де москвачыларга ону ийиги удаа көргүскен.

Аныяк режиссер М. Молоствойнуң тургусканы ол «Баштайгы час» деп шиизи дээрге бо хүннүң дугайында чечен чугаа-дыр.

Ук театрның ойнакчылары Т. Пономаренко, Л. Руденко, Б. Руденко, Д. Гнатюк, Киев консерваториязының студентизи Н. Кулага олар боттарын кайгамчыктыг ыраажылар, талантылыг артистер-дир деп чүвени көргүскеннер. Оларга болгаш дирижер А. Климовка, кур черлерниң калбак-делгем шөлдерин каастап-чуруп көргүскен чурукчу В. Людмидинге көрүкчүлер байыр чедирип, адыш часкап турганнар.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, ГСЧП Төп Комитединиң Бирги секретары Вальтер Ульбрихт, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң кежигүнү К. Е. Ворошилов олар ону көргеннер. Ол ышкаш УССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. С. Сенин, Украинаның КП ТК-зының секретарылары О. И. Иващенко, А. Д. Скаба олар база көргеннер. (СЭТА).

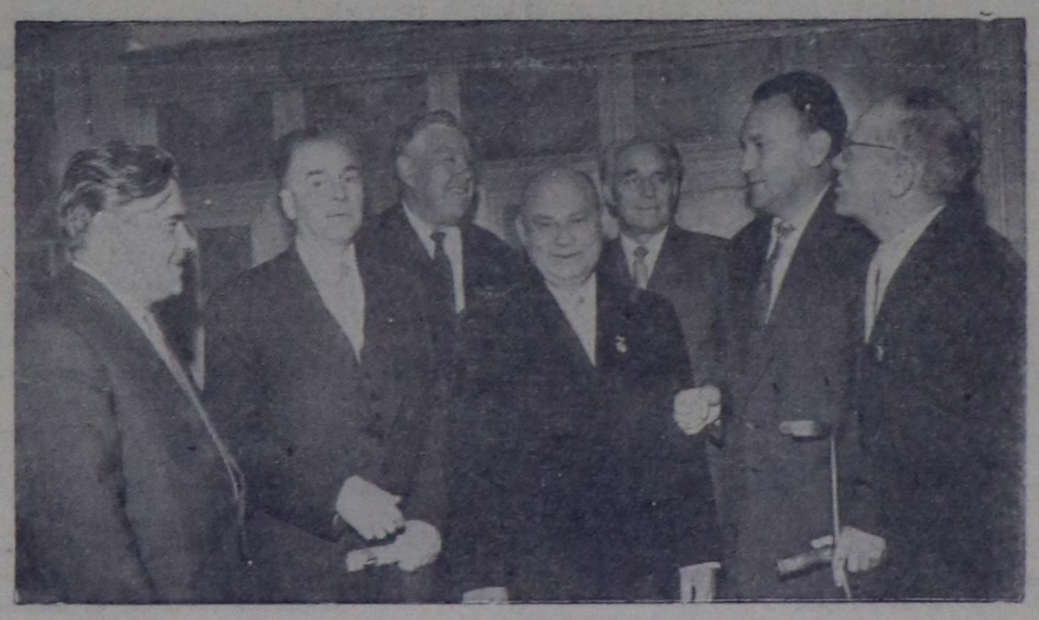

МОСКВА. Эвилелдер бажыңының колонналыг залынга ноябрь 12-де көргүзүлгениң он хонуунуң литературалыг кезээ ажыттынган.

Чурукта: Колонналыг залда. Чогаалчылар (солагай талаадан) П. Воронько, П. Тычина, Л. Соболев, С. Бабаевский, П. Панч, В. Собко, П. Бровка олар.

Фото **В. Савостьяновтуу.** СЭТА-ның фотохрониказы.

М. И. Калининниң хөөрүнге чечектер салган

МОСКВА. (СЭТА). Михаил Иванович Калининниң төрүттүнген хүнүнден бээр 85 чыл болган хүнүнде— ноябрь 19-та Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң ол шылгарангай ажылдакчызын хөөржүткен Кремльдиң ханазының чанынга мун-мун кижилер чорааннар.

Михаил Ивановичиниң төрелдери болгаш чоох кижилери, хоочун большевиктериниң хөй кижилиг болуу, найысылалдың Калинин районунуң ажылчы чоннарының төлээлери, «Кадыр болгаш маска» заводтуң металлургтары, Москва-Сортировочная аразының локомотив септээр чериниң демир-өрукчулары, «Москабельдиц» пөс аргыыр М. И. Калинин аттыг фабриканың ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары, таманының М. И. Калинин аттыг гвардейжи дивизиязының офицерлери, солдаттары болгаш өске-даа төлээлер М. И. Калининни ханызы-биле хүндүлеп көрүп турарын илередир дээш, аңаа чеде бергеннер.

Ленинчи-большевиктиг хөөрүнге чечектер салган.

• • •

М. И. Калининниң музейиниң эртем чөвүлели найысылалдың Калилин районунуң ажылчы чоннарының төлээлекчилери-биле кады Михаил Иванович Калининниң төрүттүнген хүнүнден бээр 85 чыл болганынга тураскааткан калбак хуралды, ноябрь 19-та кылган.

Улуг орус чогаалчы Л. Н. Толстойга тураскааткан байырлыг хурал

МОСКВА. (СЭТА). Улуг орус чогаалчы Л. Н. Толстойнуң мөчээн хүнүнден бээр 50 чыл болганы-биле холбаштыр аңаа тураскааткан байырлыг хурал ССР Эвилелиниң Улуг театрынга ноябрь 19-та болган.

РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы Л. Соболев хуралды ажыткан. «Лев Толстойнуң дугайында» илеткелди Л. Леонов кылган.

Н. С. Хрущев биле Дж. Нерунуң аразында телеграммалар солушканы

МОСКВА. (СЭТА). Дж. Нерунуң төрүттүнген хүнүн таварыштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев аңаа телеграмма чоруткан.

Дж. Нерунуң быжыг кадыкшылдыг, чедиишкиннерлиг болгаш аас-кежиктиг болурун Н. С. Хрущев аңаа күзээн. Индияның болгаш ССРЭ-ниң улустарының аразында эки харылзаалар болгаш ооң-биле Дж. Нерунуң аразында хуузунда харылзаалары-даа ийи чурттарның улустарының өөрүшкүзү болуп, бүгү делегейге тайбыңның эрге-ажыынга таарыштыр хүн келген тудум-на быжыгар болзун деп ол идегелин илереткен.

Н. С. Хрущев-биле хууда найыралын болгаш Индияның ССРЭ биле найыралын Дж. Неру бедии-биле үнелеп турарын харыы телеграммазында бижээн. Ийи чурттарның ханызы-биле бердингени бүгү делегейге тайбын херээнге ол найырал дузалаар дээрзинге идегеп турарын Индияның премьер-министри илереткен.

Чонга бараан болуушкун

ДАШТЫГ-КУЖУР. (Телефон-биле). РСФСР-ниң көдээ чонунуң культура хандырылгазының байдалынын болгаш ону улам ынай эжижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаалын областың ажылчы чоннары калбак таныжып, ону амыдыралга бот-тандырары дээш улуг сорук кириишкинниг ажылдап турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Кызыл тараачын» колхозунда парторганизация секретарының оралакчызы эш Бопай-оолдун дыннатканын ёзугаар алырга, сессияның материалдарын таныжары доозулган. Ам ол документилерни партия чырыдыышкыннарында ханы өөренип турар, ындыг бөлгүмнер колхозта үш кезек черде ажылдап турар.

Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы культура албан черлериниң ажылын эжижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Колхозтуң делгем клувун багай эвес дерээн, ында эш Акседиге удурткан бот-тывынгыр уран чүүлдүн бөлгүмү чаа солун программалыг концерттерни Даштыг-Кужур суурга болгаш фермаларга, бригадаларга көргүзүп турар.

Суббота болгаш воскресенье хүннеринде массалыг кежээлерни, айтырыг болгаш харыыларны организастап турар. Клубтуң чанында доктаамал кино, байлак ном фондулуг библиотека база ажылдап турар.

Чаа өөредилге программалары—совет школаның амыдыралында чугула болуушкун

МОСКВА. (СЭТА). РСФСР-ниң чырыдыышкын министерствозу болгаш республиканың педагогика эртемнериниң академиязы сес чыл, а ол ышкаш бүдүрүлге өөредилгелиг политехниктиг күш-ажыл ортумак школаларның тос, ол база он бирги класстарынга өөренир бүгү эртемнериниң өөредилге программаларын ажылдап кылганнар.

СЭТА-ның корреспондентизи ол чугула болуушкунга холбаштыр элээн айтырыгларга харыы бээрин РСФСР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы **М. П. Кашиндеи** дилээн.

ЧАА ПРОГРАММАЛАРНЫҢ АМ БАР ТУРАР ПРОГРАММАЛАРДАН ЫЛГАЛЫ ЧҮДЕЛ?

Чаа өөредилге программалары «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарының болгаш РСФСР-ниң улус өөредилге системазын улам ынай сайзырадырының дугайында Хоойлуга» дүүштүр школа доосхан оолдар, кыстар эртемниң үндезиннериниң талазы-биле быжыг билиглерлиг болуп, харын дораан-на ниитилелге ажыктыг күш-ажылды кылып шыдаар кылдыр кылдынган. Бистиң аныяктарывысты күш-ажылды бедии-биле хүндүлеп көөрүнүң ёзузунга, совет ниитилелдиң сагыыр чурумунга, коммунизмниң идеяларының ёзузунга моон соңгаар-даа кижизидериниң харыысалгалыг сорулгазы совет школаның мурнунда салдынган.

Программаларның төлевилелдерин чугаалажып көөрүнге хөй-ниитинин, башкыларның калбак массазы шуут киришкен.

ФИЗИКАНЫҢ, ХИМИЯНЫҢ, МАТЕМАТИКАНЫҢ, ЧЕРЧЕНИЕНИҢ БОЛГАШ АСТРОНОМИЯНЫҢ ПРОГРАММАЛАРЫНДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР ЧҮЛ?

Сес чыл школазының физика курузунуң программазында мурнунда чеди чыл школазынга өөренмейн турган радионуң атом тургузуунуң бөдүүн билиишкиннерин өөренирин, үннүң болгаш чырыктың болуушкуннарын өөренирин киирген. Сес чыл школазының өөреникчилери гидравликтиг, чылыгның болгаш электрилиг шимчедикчилерниң тургузуу-биле база хөделириниң чорудулгалары-биле, энергияны бир черден өске черже дамчыдарының аргалары-биле, тудугга хереглеттинип турар материалдарның чамдык шынарлары-биле, автоматикада ажыглаттынып турар релиниң электромагниттиг болгаш өске-даа хевирлери-биле таныжарлар.

IX—XI класстарның өөредилге программалары амгы үениң эртемнинче болгаш техниказынче улам-на хөй кичээнгейни салып турар. Бо класстарга өөреникчилер пластиктиг массаларның физиктиг шынарлары-биле, реактивтиг шимчедикчилериниң, газтыг турбинаның, пневматиктиг херекселдиң, электрон-вакуумнуг (хос черлерлиг) приборларның, фотоэлементилерниң тургузуу-биле болгаш ажылдаар принциптери-биле таныжарлар. Өөреникчилер радиоолокациянын болгаш телевидениениң, чартык эртирикчилериниң дугайында билиишкиннерни, ядролуг реакторнуң болгаш атомнуг электростанцияның тургузуунуң болгаш ажыллаарының принциптериниң дугайында, эртемге, техникага болгаш эмнелгеге ажыттынган атомнарны база радиоактивтиг херелдер үндүрүүшкүнүн ажыглаарының дугайында билиишкиннерни база алырлар. Чернин болгаш хүннүң кылымал эдеринчилерин салып үндүреринин болгаш оларның шимчээшкининиң принциптериниң дугайын, космиктиг ракеталарның дугайын, энергетиканың — электрофикацияның болгаш теплофикацияның, физиктиг үндезиннериниң дугайын өөреникчилер билип алырлар. Олар автоматика дугайында, материалдарны болбаазырадыры, электролиз, электросварка, бедик шынарлыг изидиишкинни дээн ышкаш, база ооң-даа өске эң чугула технологтуг чорудулгалар дугайында баа билип алыраар.

Химия курузунга бедик молекуляр-лыг болуушкуннарны — пластиктиг массаларны, каучукту, синтетиктиг волокноларны болгаш өскелерни-даа улам ханы өөренирин, химия үлетпүрүнүң кол-кол адырларында эң чугула технологтуг чорудулгаларны—кислоталарны, шелочилени бүдүрерин, нефтини болбаазырадырын, коксобензольдуг бүдүрүлгени өөренирин көрүп турар.

Математиканың чаа программалары ол эң чугула эртемге дыка ханы белеткелди өөреникчилерге бээр. Өөреникчилериниң математика билиглериниң практиктиг улганыышынынче элээн кичээнгейни салып турар.

Черчение курузунуң талазы-биле өөреникчилерге техниктиг чертежтарны (системниг шыйыгларны) айтырынга хөй шакты берген.

Астрономияның программазы кол нуруузунда өөреникчилерни октаргайның эң бөдүүн болуушкуннарыбиле, октаргайда телалариың (бүдүмелдериниң) тывылганының талазыбиле амгы үениң көрүүшкүү-биле, черден айның көзүлбес талазын чурукка тырттырганын, школачыларның черге чорааш чүктериниң уун тып билирин киирбишаан, космонавтиканың айтырыглары-биле школачыларны таныштырарынга деткимчени кадар. Астрономия программазын эгезинден төнчүзүнге чедир бойдусту өөренип билип алырының кыдыг-кызыгаар чогунуң дугайында болгаш эртем билиглериниң шажынчы, идеалистиг үзелдер-биле эптеш чогунуң дугайында байдал өттүр сиңнигип турар.

Бүгү эртемниң талазы-биле өөреникчилериниң дуржулга-лабораторил белеткелин күштелдиреринин көрүп турар, ол чорук практиктиг амыдыралга эргежок чугула чанчылдарны, билдилерни оларга өөредиринге, практиктиг бүдүрүлге мергежилдерин улам эки шиңгээдип алырынга дузаны чедирер.

ЧАА ПРОГРАММАЛАРНЫ КАНЧААР АЖЫГЛАП ЭГЕЛЭЭРИЛ?

Бирги—алдыгы класстарның өөреникчилери бо чылдың эгезинденне чаа программаларны ёзугаар өөрени бергеннер. Чеди класстарга чаа программалар 1961—62 өөредилге чылында, сески класстарга 1962—63 чылда, а тоску класстарга 1963—64 өөредилге чылында кирер болгаш ооң-даа өске.

Амгы үеде өөредилге-педагогиктиг ном үндүрер чер чаа өөредилге номнарын парлап үндүреринче киринкен, а РСФСР-ниң чырыдыышкын министерствозунуң үлетпүрү эргежок чугула өөредилге пособиелерин, физика приборларын, кинофильмнерни бүдүрүп кылып эгелээн.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ IV ПЛЕНУМУ

ПЛЕНУМНУҢ ИНДИРИНДЕН

СЭКП обкомунуң дөртү пленумунга аныяктар ортузунга кижизидилгелиг ажылдың байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында айтырыгның талазы-биле база-ла партийжи шыңгыы чугаалажылгалар болгулаан. Бо дугайында ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары эш **В. Д. Дорун-оол** база эдеринчи илеткелдер кылган СЭКП-ниң Таңды, Барыын-Хемчик райкомнарының бирги секретарылары эштер **С. Е. Верзилин, О. Т. Алдын-оол** болгаш санал берген эштер областың комсомол организациязы партия организацияларының деткимче, дузаламчызы-биле комсомолчуларның болгаш аныяктарның күжүн областың мурнунда турар улуг сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээринче өвиделдээр талазы-биле чамдык ажылдарны кылганын демдеглээннер.

СЭКП-ниң XXI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң сөөлүндеги болган Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлери бүгү чурттаазы дег, областың комсомол организациязының ажыл-чорудулгазынга программа болуп турар. Амгы үеде Тываның аныяк оолдар, кыстары бо чылын алган хүлээлгелерин күүседир дээш демиселге идепкейлиг киришпишаан, СЭКП ТК-ның ам болур декабрь Пленумунга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып турарлар. Бо чылдың 10 айларының дургузунда комсомолчуларның болгаш аныяктарның күжү-биле 7 мун ажыг тонна эштти, 9 мундан хөй тонна сүттү белеткээн. 797 тонна дүк кыргыттынган. Үлетпүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда мурнакчыларның саны чүс-чүзү-биле өскен.

Ооң-биле хөлбаштыр СЭКП ТК-ның «Амгы үениң байдалдарында партийжи пропаганданың сорулгаларының дугайында» доктаалын удуртулга болдургаш, комсомол организациялары чер-черде партия организацияларының удуртулгазы-биле аныяктар ортузунга идейлиг-кижизидилге ажылын экижидер талазы-биле база-ла чамдык ажылдарны чорудуп турар. Бо өөредилге чылында өөредилгениң янзы-бүрү хевирлери-биле 9568 оолдар, кыстар хаара туттунган, ол болза эрткен чылга бодаарга 2000 кижи хөй болганы ол. Аныяк өскениниң СЭКП төөгүзү, ВЛКСМ төөгүзү, үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның экономиказын өөренирингe сонуургалы канчаар-даа аажок улгаткан. Ол ышкаш аныяктарның нинти болгаш техниктиг деңнелин бедиринче база кежээки болгаш заочний школаларга өөренип турган ортумак эртем-билиг чедип алыр чүткүлү база-ла бедээн.

Ындыг болза-даа аныяк өскеннерниң ортузунда кижизидилгелиг ажылдың байдалында ам-даа улуг четпестер бар дээрзин илеткелчилер болгаш санал берген эштер тодаргай чугаалааннар.

Хамыктың мурнунда кол үүл болза аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезинің талазы-биле база оларның өөредилгезинин, дыштанылгазының дугайында чамдык районнарда кошкак сагыш салдынып турар. Чижээ, Таңдыда, аныяктарның кежээки школаларынга 172 аныяктар өөренир ужурлуг турган болза, оларда ам чүгле 100 хире кижи кээп турар, «Элегес» совхозта 300 хире аныяктар бар. Ынчалзажок ында чаңгыс-даа бөлүм чок. Ол дээрге улуг четпес дээрзин эш Верзилин миннип чугаалаан. Районда коммунистиг күш-ажылдың бригадалы деп ат дээш демисежин турар 15 бригадаларның чаңгызынга-даа ол атты амдыгаа чедир тывыспаан. Ол-ла районда аныяктарны удуртур ажылдарже депшидери база-ла кошкак тургустунган. Балгазынның Культура бажыңындан өске черлерде аныяктарның тускай кежээлерин, дыштанылгазын эрттирбейн турар.

Ол ышкаш байдал Барыын-Хемчикте база бар дээрзин эш Алдын-оол миннип чугаалаан. Ылангыя ол районда аныяктарның кежээки болгаш заочний школазының ажылы амдыгаа чедир шулуудаваан.

Областа чеди чыл болгаш ортумак билиг чок чүгле комсомолчулар безин 7 мун ажыг кижи бар турбуже, бо талазы-биле ВЛКСМ обкому, райкомнары болгаш улус өөредилгезинің органнары тодаргай хемчеглерни албайн турар. Ылангыя эрткен өөредилге чылында ажылчын болгаш көдээ аныяктар школаларынга өөрензе чогуур кижилериң санының планы чүгле 30 ажыг хуу күүсеттинген. Ол хамаанчок аныяктарның аразында бижик билбес болгаш биче билир кижилер безин бар. Бо чугула ажыл-херекче комсомол организациялары мырыңай-ла кошкак кичээнгей салып турар дээрзин пленумга эштер **Болдур-оол, Мошлян** олар шыңгыы шүгүмчүлээннер. Эш Болдур-оол бодунуң саналынга мынча дээн:

— Ленинчи комсомол улус өөредилгезинің органнары-биле кады аныяк өскеннериң ортузунга эртем-билиг дээш база бижик билбес чорукту узуткаары дээш походту чарлаан. Ындыг турбуже ВЛКСМ обкому, райкомнары бо ажылче кошкак кичээнгей салып турганындан бисте чеди класс дооспаан аныяктар дыка хөй, ындыг аныяктар Бай-Тайгада, Барыын-Хемчикте, Чөөн-Хемчикте, Таңдыда 3000—4000 чедип турар. Ынчалзажок ол районнарда аныяктарның кежээки школаларының өөреникчилери чедир хүлээп алдынмаан. Бо талазы-биле улуг бүдүрүлге черлеринде безин таарымча чок бооп турар. Чижээ, хөй аныяк ажылчыннарлыг «Тыва даг-дүгүнде» 60 хире аныяктар заочний школаны кагган. ВЛКСМ обкому аныяктарның өөредилгезин кампания ышкаш удуртуп турар. Ол кончуг четпес.

АНЫЯКТАР ОЛАРГА АЛЧЫ БОЛУР

Илеткелчилер болгаш санал берген эштер аныяк өскеннің кижизидилгезинге чугула рольду ойнаар культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылының дугайында элээн шыңгыы доктаап чугаалап турганнар. Эштер Верзилин (Таңды), **Сарыг-оол** (Тожу), Таңдының Балгазында болгаш Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң Куштук-Кежиг фермазында аныяктарның дыштанылгазын канчаар организастап турарын чижектер-биле көргүскен.

Чижээ, Тожунуң «Май-1» колхозунуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының күш-ажылчы чедиишкиннерин чугаалавышаан, эш Сарыг-оол Куштук-Кежиг фермазында 100 ажыг олуттуг клубту тудуп алган болгаш аңаа аныяктарның дыштанылга кежээлерин эрттирип, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир талазы-биле ажылдарны чорудуп турарын чугаалаан. Ындыг культура албан черинге аныяктар кезээде күзелдиг аалчылар болур.

Ындыг болза-даа хөй-хөй культура албан черлери аныяктарның негелделерин ыракта чедир хандырбайн турар. Ылангыя Бай-Тайга, Чаа-Хөл, Улуг-Хем, Сүт-Хөл районнарда культура албан черлери чогум-на ындыг. Бай-Тайганың Сталин аттыг, Чөөн-Хемчиктин «Большевик», Чаа-Хөлдүң «Найырал» колхозтарында көдээ клубтары барык-ла ажылдавайн турар.

Областың чамдык культура албан черлериниң ажылында чидиг дээштиг, тодаргай чүүлдер ам-даа чедип алдынмаан, оларда чоруттунуп турар хемчеглер нинти[illegible]ылар-биле кызыгаарлаттынын[illegible]дыкчы хевирлиг бооп, хамаарышкан комсомол организациялары ону эдер дугайында хемчег албайн турарын культура эргелелиниң начальниги эш **Шыырап** чугаалаан. Оларда материалдыг баазалар болур-чогуурбиле белеткеттинмээн. Ылангыя Тес-Хем, Сүт-Хөл, Каа-Хем, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарда чамдык көдээ клубтарда оттулар ыяш четче белеткеттинмээн, ол ышкаш Каа-Хем районда эш Прокудин даргалаан «Бурунгаар» колхозта амдыгаа чедир клуб чок, библиотека хагдынчак. Ынчангаш ында аныяктар ортузунда кандыг-даа ажылдар чоруттунмайн турар. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары уран чүүл көрүлдезинге аныяк өскеннің киржиринің дугайын безин уттуп турар. Чижээлээрге, Таңды районнуң «Совет Россия», Сталин аттыг колхозтарының, «Кызыл партизан» совхозтуң уран-чүүл бөлүмүнүң төлөлекчилери эрткен чайгы көрүлдеге киришпээни ында партия организацияларының ол ажылче багай кичээнгей салганы-биле тайылбырлаттынар.

Пленумга санал берген эштер аныяктарның дыштанылгазын билдилиг организастаарынга база чугула чүүл спорт ажылының областа четпес чорун турарын шүгүмчүлээн. Тожунуң «Совет Тыва» колхозу ышкаш бодунуң күжү-биле стадион тудуп алган колхозтар болгаш ажылагыйлар областа барык хөвар.

— Спорт талазы-биле янзы-бүрү хереклер районнарда мырыңай чок, бо талазы-биле облпотребсоюзтуң садыг организациялары аныяктарның негелделерин өөренип көрбейн турар — деп ВЛКСМ Чөөн-Хемчик райкомунуң секретары эш **Март-оол** шүгүмчүлээн. Бир эвес ВЛКСМ райкомнары болгаш эге организациялар спорт тудугларының талазы-биле эгелекчи инициативаны үндүрер болза, чер болганга стадионнарны, спорт шөлдерин болгаш катоктарны тудуп ап болур. Амдыызында ындыг эгелээшкиннер дугайында пленумга шоолуг чугаалар дыннаалбаан. ВЛКСМ обкому болгаш хоорком, райкомнар бо дугайында база кичээнгей салыр ужурлуг.

КАДРЛАРНЫ ШЫН ШИЛИИР, УДУРТУЛГАНЫҢ СТИЛИН САЙЗЫРАНГАЙЖЫДАР

Аныяктар ортузунга кижизидилгелиг ажылдың байдалы болгаш ону экижидер хемчеглерни пленумга чугаалажып турган, ВЛКСМ обкомунуң удуртулгазының стилин база комсомолчу кадрларны шилип алыр ажылдарда улуг четпестерни санал берген эштер шыңгыы шүгүмчүлээннер. СЭКП обкомунуң партия органнарының килдизинин эргелекчизи эш **Толгар-оол** аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ленинчи комсомолдуң улуг ролюн айытпышаан, ВЛКСМ обкому, чамдык райкомнар ол ажылды амгы үениң негелдезинге дүүштүр өде тургузуп шыдавайн турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Политчырыдышкынның ажылын ВЛКСМ обкому кампания хевирлиг чорудуп, чүгле күзүн, чазын хөделип эгелээр, ооң түңнелинде хөй-хөй бөлгүмнер ажылын ара соксадып, аныяктар өөредилгезин каар чорук Улуг-Хем, Өвүр болгаш өске-даа районнарда үргүлчүлеп, аныяктар дугайында лекциялар барык чоруттунмайн турар.

А комсомол обкомунуң аппарадында удуртур ажылдакчылар эштер Якушева, Чооду, Кол, Островной олар кайда-даа өөренкейн турар. Обкомнуң аппарадында дээди эртемниг чүгле үш кижи бар. Удуртур ажылга кадрлар шилип алырда, оларның ажыл-херекчи байдалын хынамчалыг көрбес. Чижээ, ВЛКСМ обкомунуң пропаганда болгаш агитация талазы-биле секретарынга сөөлгү үеде элээн каш кижи халашкан, бо чылын ВЛКСМ райкомнарының бирги секретарларындан беш кижи, ийиги секретарларындан сес кижи халашкан. Бирги секретарларда чаңгыс-даа хереэжен болгаш дээди эртемниг кижи чок. Эштер Дорун-оол, Чирков оларның ажылының стили аныяктарның онзагай байдалдарынга чоок эвес, а шала ашаксыг, шүшпең болуп турар.

ВЛКСМ-ниң Бии-Хем, Улуг-Хем райкомнарының секретарлары эштер **Моллеров, Сопулдай** олар обкомнуң ажылының стилинде улуг четпестерни база-ла чижектер-биле көргүскеннер. — ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары эш Дорун-оол сөөлгү үеде аныяктар ортузунга боттуг, тайылбыр массалыг ажылдар чорударының орнунга телефоннаар, чагырар, дужаар байдалче кирип турар — деп эш Моллеров чугаалаан. Ооң пленумга кылган илеткелинде безин ындыг хөөн бар болган. «Аныяктарны кижизидер ажылда четпестерниң чылдагаанын ол колдуунда-ла областың өске организацияларынче, чамдык партия райкомнарынче чуүй каарын оралдажып турар-дыр» деп эш Алдын-оолдуң чугаалааны черле чөптүг. Аныяктар ортузунга кижизидилге ажылында четпестерни узуткаар талазы-биле комсомол организациялары ооң шүгүмчүлеп турганы албан черлери-биле кады кандыг хемчеглерни алза экил дээрзиниң дугайын эш Дорун-оол тодаргай чугаалавайн барган.

Комсомолдуң күжүнүн үнер дөзү — партийжи удуртулгада дээрзин илеткелчилер болгаш санал берген эштер чөптүү-биле айытпышаан, бо талазы-биле бисте чамдык эки чүүлдер бар болза-даа ам-даа четпестер барын чугаалааннар. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинатта партия организациязы ында комсомол организациязына багай дузалап, ооң секретарының илеткелин чаңгыс-даа катап дыңнаваан. Тудугда 700 ажыг комсомолчулар болгаш аныяктар бар.

Партия райкомнарының бюроларынга комсомол ажылының дугайын хөвар, а чамдык таварылгада мырыңай чугаалашпайн турар. Чижээ, бо чылдың эгезинден бээр Сүт-Хөл, Каа-Хем, Эрзин райкомнарының бюроларынга бо талазы-биле чаңгыс-даа айтырыг тургустунмаанын таарымчалыг деп санап болбас. Ол ышкаш партия, советтиң удуртур ажылдакчылары комсомол райкомнарының бюроларынга, пленумнарынга, комсомол хуралдарынга кончуг хөвар олуржуп турарының чижектерин санал берген эштер көргүскен. СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң секретарылары эштер Шуклин, Паву, Федоров комсомол райкомунуң брозунга чаңгыс-даа катап олурушпааннар. Эрзин райкүүскомунуң даргазы эш Аракчаа, СЭКП райкомунуң секретары эш Ширап комсомол райкомунуң пленумунга чалаарга безин келбээннер.

— Шак ындыг байдал чүгле ол районнарда эвес, бисте база бар — деп эш Сопулдай чугаалаан — бистиң бюроларывыска, пленумнарывыска СЭКП райкомунуң секретарылары барык-ла олурушпайн турарлар, олар аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын экижидер талазы-биле биске кошкак дузалап турарлар — дээн.

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң даргазы эш **Сади** партия эге организацияларының талазындан комсомол организацияларын эренгей удуртуп турарының чижектерин көргүскен: — Ооң ужурундан аныяктар ортузунга кижизидилге ажылы кошкак болуп, районда чамдык ийи чаңгыс аныяктар оорлаар, хулиганнаар болгаш 10 класс дооскан, ниитиниң ажыктыг ажылынга киришпейн турар аныяктар бистин колхозта безин бар, ол болза, бистин ортумак школаларывыс боттарының доозукчуларын күш-ажылга багай чанчыктырып турары-биле тайылбырлаттынар — деп ол чугаалаан.

Бо айтырыгның талазы-биле пленумга СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары эш **Байыр-оол**, Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозта партия организациязының секретары эш **Кундан**, ВЛКСМ обкомунуң секретары эш **Макеичева**, СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинің эргелекчизи эш **Антипина** болгаш ооң-даа өскелер санал берген.

Аныяктар ортузунга идейлиг кижизидилге ажылын экижидер хемчеглерни тодаргай айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

Чаа магазин болгаш ооң садыгжылары

Сельмаг. Ооң иштинче кире бээрге, алгыг-делгем, ында үлетпүр бараанларының болгаш аъш-чемниң салбырларын ангылап тургускан. Садын алыкчылар кандыг бараанны шилип алыксаан-дыр, ону садыгжыдан айтырып турбайн, шил адаанда көргүзүп салган делгелгеден дургени-биле көрүп ап болур. Чонга эштиг, культурлуг чаа магазинни ажытканын Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери мактап турарлар.

Сельмаг ажыттынганындан бээр бир ай безин четпээн. Бо аразында бараан саарылгазының планы дургени-биле өзүп турар, магазин ажыттынган соонда чүгле үш хонуктуң иштинде 27 мун ажыг рубльдиң янзы-бүрү бараанларын хереглекчилер садып алганнар. Бо дээрге мурнундагы элээн каш хүннерде магазинге кирип турган саарылга-биле дөмей-дир.

Ында үлетпүр бараанларының садыгжызы комсомолчу О. Откан-оол. Ол-чем бараанларында Ондар Серен олар кайызы-даа үр-өде ажылдаан дуржулгалыг садыгжылар болуп турар. Откан-оол мурнунда Чыраа-Бажынга садыглап турган, бараан саарылгазының планын ай, квартал санында үргүлчү ажыр күүседип келген. Откан-оол магазинге чаа барааннар кээрге, ону дораан-на чонга дыңнадыр, оларның чагыгларын хүлээп алыр, амгы үеде хереглекчилерге онза чугула кышкы шиитхепти райподан чагыг кылгаш, сөөртүүп ап турар.

А. АКАРА.

Хөй ажылдарны кылган

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» колхозтуң Монгуш Өктек-оолга удурткан тудуг бригадазы бо чылын багай эвес көргүзүүлерлиг болган. Чижээ, чурталганың 10 бажынарын, хөй-ниитиниң тудугларындан автомашинага гаражты, чунар бажыңны болгаш шээр малга 2 кажааларны кылган.

Бригаданың ол бүгү чедиишкиннери болза күш-ажылды шын организастаанын херечилеп турар. Ол ышкаш тудутта ыяш болгаш өскелаа материалдарны чогуур өйүнде белеткеп ап турганы ажылга улуг идиглиг болган. Чижээ, бригада бо чылын 20 мун туйбуну, 15 мун саманны болгаш 40 тонна чугайны белеткээн.

Моон-биле кады чедир кылдыр маан клубту крышалааш, ону дозгандыр херимнээн. Ол ам культураның өзулуг одаа болуп, даштыкы хевири-даа, иштики таарымчазы-даа элээн экижээн. Бригданың амгы кылып турары чурталганың 9 бажынарының тудуглары база чедиишкиниг уламчылап турар.

Ажылдың бүдүнгүү, эки шынары дээш чарыш бызаңчыларны кызымак күш-ажылче улам сорук киирип турар. Чижээ, Санчай-оол, Шурженмей, Датпаң-Кара, Карашпаа ышкаш хүн нормазын 150—175 хуу күүседип, мурнакчы ажылдап турарлар хөй.

К. ДАДАР-ООЛ.

Хаван ажаакчызының күш-ажылчы чедиишкини

☆

Краснодар край. Хаван ажакчыларының кайгамчыктыг шимчээшкини калбарып эгелеп турган 1960 чылдың эгезинде «Сосыкский» тараа совхозунуң хаван ажаакчызы Анна Порфирьевна Одинец Павловский райондан аңаа бир-ле дугаарында киржип эгелээн. Ол ынчан чыл дургузунда азырап турары төрүүр хаваннарындан 1800 хаван оолдарын алыр деп хүлээнген.

Ынчалза-даа ол 9-ла айлар дургузунда 2000 баш санныг хаван оолдарын менди камгалап алган. Ынчангаш чыл төнчүзүнге чедир база бир — алды дугаар оолдаашкынның түннелинде ам-даа 350 хаван оолдарын ол алган.

А. П. Одинец бодунуң шылгарангай күш-ажылы дээш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты алган.

Чурукта: А. П. Одинец.

Фото **Е. Шулеповтуу.** СЭТА-ның фотохрониказы.

★

Чаа-Хөлдүң хойжуларында

(Журналистиң орук демдеглели)

Кызылдан үнгеш, областың барын талазының улуг оруу-биле улам ыраанывыс тудум-на хар чугалап орган. Район төвү — Чаа-Хөлге чедип келиривиске мында Кызылга бодаарга күс барык хевээр: чер кара чыгыы, агаарның температураза өлүп чылыг.

СЭКП райкомунга кире дүшкеш хойжуларның кышка белеткелин, мурнакчы хойжуларны сонуургадывыс.

Кыштаглаашкында байдал колхозтарда бир дески эвес — деп, райком секретары эш Чакар чугаалады.— Мал чемперин кыштагларга чедирип алырының, кажаа-хораның кылдынганының, хойжуларның оран-суурунуң белеткелинің байдалы Ленин аттыг колхозта дээре. Ол колхозтуң хойжуларының амыдыралын танылыш болур силер. Мурнакчы хойжулардан Сарыг-Холда Дойдаа деп хойжу бар. Ноябрь 1-ге чедир ооң көргүзүү еске хойжулардан дээре: чүс хойга онаштыр 120 хураганны алган, хойдан-на өртүмаа-биле 2,5 кг дүктү кыргаан.

— Ол малчынның кыштаа кайда ирги?

— Сарыг-Холда («Найырал» колхозтуң суурунуң ында, Хемчик талазында).

— Ийиги оолдаашкын ол хойжунуң хойларында эгелей бержи ирги бе?

— Бонитировка үезинде ооң хойлары тарай бергилээн. Ам немелде хураганнар аңаа алдынмас боор.

Эрткен чылын чүс хойга онаштыр 140 ажыг хураган алган Тюлюш Балган, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады хойжу Сертип оларның кыштаглары база-ла Сарыг-Холда турарын эш Чакардан билип алдывыс.

«Найырал» колхозтуң төвүнче хап келдивис. Колхоз даргазы эш Күнгаа, аныяк зоотехник Николай Колосов оларга контора чанында дужа бердивис. Демги-ле райкомга айтырыг сураглап турганывыс хойжуларның турлаа Сарыг-Холче баар дээн күзеливисти ол эштерге чугаалаадывыс.

— Чамдык аалдар амдыызында кошкелек — деп, колхоз даргазы чугаалап эгеледи.— Дойдаа кыштаанның чанында, Балган мырыңай дем чаа-ла көжүп эртти. Сертип депутат кыштаанче көшпээн — диди.

Сарыг-Холче баар орукту айтырдывыс.

— Зоотехник-биле кады хаптыцар — дээн:— Болар-биле кады Сарыг-Холда аалдарже баргаш кел — деп Колосовка колхоз даргазы чугаалады. Ол-даа бистиң машинавыска олурушкан. Улуг-Хемниң бетинде шала чавыс, арга чарыктарында бызам харлар ында-хаая көзүлгүлээр шуушкак кара дагларже углааш хап ор бис. Зоотехник бо колхозка бир чыл хире ажылдап турар кижи болду. Сарыг-Холда чеже кыштаглар барын айтырарывыска киживис чижек-биле «он шаа хире аал бар боор» деп кагды. Ол сөстерден ооң аалдарга хаая барып турары илден апарган.

Шуушкак дагларның мурну-биле хап оргаш, Сарыг-Холда кыштагларже үнген кадыр артчыгаштың дөзүнге келиривиске үш аттыг кижи хойжу Балганның ак хойларын, инектерин хай деп бар-чорлар. Дагларны бөөр ийи бизеп даштарлыг, ында-хаая таар оттарлыг, кадар өөт чок, одар талазы-биле барык куруг чер болду.

— Мында одар кайда боор-лаан. Чогум кыштаглар девискээринге баарывыска кадар өөт бар апаар — деп, зоотехник чугаалап чор.

Аргажок чуга бызам хар хат чок каан хундус эрип чыдыр. Кадыр орукту өрү машинавыс арай боорда шимчээр-шимчевес чүве дег элецнедип үнүп келгеш, артчыгаш кырынга баргаш, чиик чүве дег апарды. Ша-даа четпээнде ол талавыста эрги кыштаг көстүп келди. Эш Балганның кыштаа ол. Шаандагы хуу ажылдыг кижилериң тутканы куурартыр кургап калган чавыт кажаалар деп чүве илден. Балган болду, ооң кадайы Долу Тюлюш кыштагда чедип келген болдулар. Бо чылын колхоз 100 баш хой кирер кажаны немей туткан. Ол чүгле чаа боордан башка, демги эрги кажаалар-биле дөмей шынарлыг, хойжунуң бажыны чуга хыртың ыяштардан кылган куурарып калган эрги, чавыс, иштинге ийи орун өй, ийи талазында сонгаларлыг бажынчыгаш болду. Ол «бажың» ооа чадаарда септеттинмээн.

— Моон арай дап бажынчыгаш кылып бээр болгаш колхоз күүсеттейн барганы ол-дур-ийин — деп, хойжу хомудап чугаалады. Ол боду 15 тонна сиген белеткээн-даа болза. кыштагда шуут дужуруттунмээн. 7 тонна ногаан суланы колхоз машинаазынга боду чүдүрүп эккеп алганын ол чугаалап, долгандыр кажаалап каан ногаан сулазынче көргүледи. Бо коданга хураганнарның хорамчазы улуг болган. 100 хойга онаштыр 67 хураганны бирги оолдаашкында ыган. Ынчалза-даа декабрь айда хойларның ийиги оолдаашкыны болур. Аалдың эзелериниң чугаалап турары-биле ам-даа 300 баш хой оолдаар. Ынчангаш ийиги оолдаашкынче Балганнар улуг идегелди салып турар.

Сарыг-Хол суг чок чер. Ооң ужурундан хойжулар ам ижер сугга дош сөөртүп ап турар. Амдыызында хар чок чыгыы болуп турар чорук хойнуң суггадынга бергелерни таварыштырып турарын малчын чугаалады.

Дараазында кыштагны көөр дээш машинавыска олурушкан кудургайны куду бадып кагдывыс. Аңаа четпейн чорааш-ла тейлер аразы улуг чоога черде көк сула тараан шөлге келдивис. Суланы кескеш чаңгыс черде ийи улуг сараат кылдыр тургускан. Оларның бирээзин хойжулар кыштагларже дажыглап эгелей бергенин Николай биске тайылбырлап чор. 150 та черге бо чылын эң баштай тараан бо сула Сарыг-Холдуң хойжуларынга чугула немелде мал чеми болуп турар. Ооң дужуду база шоолуг эвес болган. Дем киргенивис аалдың сулазын моон аппарып чедирген чүве-дир. Суланың хоорзунунга хойларны удавас кадарып эгелээр.

Хойжу Дойдаанын күзегде аалынга келдивис. Чалагай кажаа. Ооң чанында хойжунуң өө. Аалдың эзи кыштаанда кажаа тудуп ажылдап турар деп ооң кадайы Сат чугаалады.

— Кажааларны чаа тудуп турар кандыг аайлыг чоор? — деп, ооң айтырдым.

— Эрги ирик кажаа чүве. Боду хөлүнде тургаш-ла кээп дүшкени ол-дур ийин — деп, харыы дыңнадым. Аалдан ырак эвес, 2 км хире черде кыштагга үш кижи элээн улуг кажааның курун тудуп турганы, кажаа иштинде алагаш орну кадып турда оларның чанынга келгеш, амыр-менди солушкаш, чугаалажып эгелеливис.

— Дойдаа малчын кайызы ирги?

Оларның бирээзи, калбак арыныг, чолдаксымаар, күдер ool чанында аныяк кижиже айыткаш:— бо-дур — деп кагды. Боттарывысты, кайын келгенивисти чугаалап таныштырарывыска хойжу үне кылаштаваш, кажаа чанында бажынче базыпты. Бажыңга, шөлээн черге чугаалажыр дээни билдине берди.

Балганныңга дениээрге черле делгем, бедик, эки ыяштан кылган бажың болду. Бажыңның иштин амдаа чугайлаваан. Эрги чугайы хоорлуп дүжүп, ала-шоккар апарган. Ийиги оолдаашкында хойжунуң чедиишкини кандыг болурун дораанна сонуургай бердивис. Ооң харыызы райком секретарының чугаалаанын өзүгаар болду: чинге-нарын дуктуг дөнен хайнактарны хүлээп алган, ооң чайын эдержилгеге киирген хойлары бонитировка бооп турда тарай берген. Алган хойларының чежези оолдаары билдинмес. Хойжуда шупту 370 баш ындыг хайнактар бар. Ооң алган хүлээлгези улуг: 100 хойдан 150 хураган алыр.

— Мурнунда ажаап турган хойларывыстан арткан бир хой чоокта чаа оолдады. Бир эвес шупту турган болза алган хүлээлге күүсеттинер хире турган чүве. Хайнак хойлар алыр деп шиитпирлепкен мындыг кижи мен — дей-дир.

Кыштагда 5 тонна ногаан сула дужуруттунген. Ооң бодунуң белеткээни 10 тонна сиген дужуруттунмээн.

— Кижи болу-ла оралдажып, шырбайбаска хоржок боор чүве-дир ийин. Көрүнер ийнен, орук-чириктин бергезин, бичии-ле хар чаза машина бөөр дээп-даа шыдавас, Колхозтан иеген турган сигенни дурген чедип алыр бодап турар мындыг мен ийин — деп, хойжу дувурээзинбиле чугаалай-дыр.

— Бээр, машина оруун үндүрүп аар дээш малчыннар боттарывыс хыскан бис. Бодум эң кадыр черниң оруун 8 ажыл хунунда баштай каскан мен — деп немеп кагды. Сагыш човаачал, кежээ кижи деп чүве ол чугаадан-на илдеп.

Зоотехниктин айыткан уу-биле хап оргаш чаа, бедик-даа, барык чаңгыс аай төлевилелдиг кажаага чоок, ооң чанында чаа бажың туткан кыштатта келдивис. Ооң ээзи Макар деп кижи дээрзин Колосов чугаалады. Амдыызында ол малчын бээр көшпээн болду. Кажааның курларын сыскываан. Сиген белеткеттинмээн.

Дараазында келгенивис ээн кыштагда кажаалар шуптузу база-ла эрги, илчиргей. Ол депутат Сертиптин кыштаа болду. Баштайгы кыштагларга көргенивис көк сула-даа маңаа көзүлбээн. Сиген база-ла чок. Соңгалары шилдиг, шевергин бажың бо кыштагда бар. Черле бистиң чораанывыс «Найырал», «Бурунгаар» колхозтарда хойжуларның бажыннарында плиталар чок болганын мурнады чугаалап каалы. Шупту бажыңнар чүгле демир суугуларлыг.

— Ам чеже кыштагларны көрүп болур бис — деп зоотехниктен айтырдывыс. Ол шынын-на чугаалады:

— Эки-даа, багай-даа кыштагларны көрдүвүс. Байдал черле билдингир, мындыг ийин.

Колхоз төвүнге катап ээп кел чыда орукта дем чаа көргенивис сула чоогунда, тараа хоорзунда инектер оттап чор. Бо сула-даа айыылдыг байдалда-дыр эвес бе деп чүве сагышты өйүп көөр болду.

Район төвүнче бар чораан зоотехникти колхоз төвүнге чедирип келдивис.— Ам мында хереэнер бар бе?— деп киживис мындыг.— Чок. Саналывыс силерге чугааладывыс дээривиске, Чаа-Хөлче бистиң-биле кады чанарын күзеп чугаалады. «Кожуун төвүнде, колхоз суурундан 3 км ырак черде чурттап турар, малчынларга хаая барып турар эштир эвес бе» деп демги бодал база дагын бүзүреттинген.

Колхоз даргазы эш Күнгаа-биле райкомга ужуражы бердивис. Кыштагларның септеттинмейн турарын чугаалаарывыска ооң харыызы бисти кайгаткан:— «Шагда-ла ийи машина быжыглап каан чүве болгай. Кижи черле кайгаар чүве. Чүүү кылып турганы ол боор чүве ийик». Номчукчу бодангаш, колхоз даргазы таан кайын ынча дээр кылдыр бодап болур. Ооң сөстери барык-ла ол хевээр кавычка иштинде душкенин база катап бадыткап каалы.

Дараазында хүн, ноябрь 15-те, «Бурунгаар» колхозтуң Кызыл-Даг талазында малчыннарынче хаптывыс. Маңаа бир дугаарында хойжу Монгуш Арапчориуң кыштаанга келдивис. Коданның ортузунда чаа улуг кажаа. Ооң ийи талаларында шала туткан ийи бичии бажыңнар. Бажыңнар чанында ийи өг. Бажыңнарның рамалары, шалалары, эжиктери чок. Оларны кажан доозуп бээрин хойжу билбес болду. Бо малчыннар кызын өглерге кыштаар берге байдал таваржып келген деп чүве илден. Бажыннарның тудуун ам дүрген доозуптар-даа болза кызын соок болур ужурга чайлаш чок таваржыр.

Бо коданда 658 төрүүр кыс хойлар бар. Бо чылын 397 хой оолдаар. Ындыг турбуже ол эки шынарлыг кажаанын эжиктери болгаш тергелиг өөт-биле хөржен сөөртүп үндүрер улуг эжик ыялдынмаан, хураган кажаазы шуут чок. Бо колхозта бис-

СЭТА-ныҥ медеглели

Киодо Цусин агентилелиниҥ дыҥнадынын ёзугаар алырга, Японияныҥ премьер-министри Икэда ноябрь 14-те парлалга конференциязынга медеглелди кылып, япон чазак Совет Эвилели-биле тайбыҥ керээзин чарарын чүткүп, чогуур чугаалажыышкыннарны катап эгелээринге белен, ынчалзажок ССРЭ-ниҥ туружу анаа шаптык чедирип турар дээр кылдыр херекти ынчаар көргүзерин ол медеглелинге оралдашкан.

Совет Эвилелиниҥ албан кижилери Икэданыҥ ындыг чергелиг медеглелинге ханызы-биле эдепсинип, чүвениҥ шынныг байдалын хажыдар дээн оралдажыышкын кылдыр көрүп турар. Шынында ССРЭ биле Японияныҥ аразынга тайбыҥ керээзин чарарынга кым моондактап турарыл ынчаш?

Премьер-министр Киси албандан бодунуҥ дүжериниҥ мурнунда-ла Совет Эвилелинге удур угландырган медеглелдерни үргүлчү кылып келген деп чүве Совет Эвилелиниҥ болгаш Японияныҥ улустарынга эки билдингир болгай. Ынчаарга Японияга хамаарыштыр Совет Эвилелиниҥ туружу мурнуку хевээр мындыг болуп артпышаан: чоок кожазы болур Японияга хамаарыштыр ооҥ-биле тайбыҥ болгаш найыралдыг чурттаар, деҥ эргеге, хамаарышпас чорукту кайы-кайызыныҥ хүндүткеп көөрүнге болгаш бүрүн эргеге, ботботтарыныҥ иштики херектеринге холгаарлашпас чорукка үндезилээн кады ажылдажылганы кылырындан өске чүткүлдер Совет Эвилелинде чок.

Кады кылган совет-япон декларацияныҥ үүлдериҥге чөрүштүр чугаалажыышкыннарны катап эгелээринден болгаш тайбыҥ керээзин чарарындан Совет чазак эвес, а Японияныҥ чазаа дөрт чылдарныҥ дургузунда кандыг-даа янзы-биле ойталап келген деп чүве эки билдингир.

Амгы үеде япон чазак болза Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидериниҥ талалакчызы кылдыр көргүстүнериниҥ ойталавайн турар. Чогум херек кырында ап көөр болза ол АКШ-биле шериг керээзин ёзугаар бодунуҥ чуртунуҥ девискээрин хамыктыҥ мурнунда Совет Эвилелинге удурланган даштыкы шериг базаларынга берген болгаш америк шериг эрге-чагыргаларыныҥ Ыраккы Чөөн-чүкте дүшкүүрелди тургузуп турар агрессчи хемчегленге деткимче берип турар болгай.

«Бистер болза америк күүү-шыдалга даянып алгаш, Совет Эвилелинге удур туржур ужурлуг бис» — деп, чоокта чаа Икэда медеглээш, ооҥ-биле милитаризмни катап тургузарыныҥ болгаш Японияныҥ тайбыҥга, ынакшылдыг кожаларын шериг-биле бүзээлээриниҥ талазы-биле япон чагырыкчы бөлүктериҥ чорудуп турар политиказын илереткен. Делегейниҥ ийиги дайынынын доозулганынын соонда эрткен 16-гы чылында, амдыгаа чедир-ле ССРЭ биле Японияныҥ аразынга тайбыҥ керээзиниҥ чардынмайн турарынын чылдагааны болза чогум-на тайбыҥныҥ херээнге айыылдыг политика ол болуп турар-дыр.

Япон чазак болза АКШ-биле шериг керээзин ёзугаар хүлээлгелер-биле бодун хүлүттүнүп алгаш, совет-япон харылзааларны туюлунга чедир чогумчударынга үүл-бүрү шаптыктаашкыннарны өжегээр кылып турар. Чогум-на шак ындыг сорулга-биле ол чазак болза девискээр айтырыы дээр үүлдү өскүдүп, чуртта реваншистиг хөөннерни үндүрүп турар-дыр.

Моон ап көөрге, Япония-биле эки кожа-хелбээниҥ ёзулуг харылзаалары тургузуп тударынга ооҥ күжениишкиннериниҥ амдыызында күзенчиг түннелдерни бербейн турарынын буруузу Совет Эвилелинге онзашпайн турар. Ынчаарга япон премьер-министриҥ бо хүн кээп ССРЭ-биле тайбыҥ керээзин чарарынын дугайында медеглел кылып, херектиҥ ёзулуг байдалын өжегээр өскээр тайылбырлаан херээ үү? Бир эвес Японияныҥ парламентизинге ам удавас сонгулдалар болурун бодап көөр болза, ол айтырыгга харыылаары берге эвес.

Совет чазак болза совет болгаш япон улустарныҥ аразынга ёзулуг эп-найыралчы харылзааларны тургузарын мурнундагызы ышкаш шыннын-биле күзевишаан Япон чазактыҥ буруузу-биле Совет Күрүнениҥ туруп келген бүгү-ле 43 чылдарынын дургузунда ССРЭ биле Японияныҥ аразынга ёзулуг эп-найыралчы кожа-хелбээ харылзаа тургустунуп көрбээн болгай. Антисоветтиг турушту эдлеп турар амгы япон чазак бо талазы-биле чогум үүнү бодап турарыл? Бо чорук япон улуска болгаш Ыраккы Чөөн чүктүҥ бүгү улустарынга аас-кежик чок чорукту үндезини болбайн турбаан бе? Япон чазактыҥ мындыг туружунуҥ дугайын совет албан кижилери ханызы-биле хараадап турар.

Чазыгларны катаптавас

«Мурнун хынаар, соон истээр» деп тыва улустуҥ үлегер домаа бар. Ооҥ утказын бистиҥ колхозтуҥ байдалынга таарыштыр сөглээрге, эрткен чылдың чазыгларын катаптаваа дээни ол. Бистиҥ колхозтуҥ баштаар чери эрткен чылын кышка удур белеткелди организас чок чорутпушаан, малдарны эдериштирерин болгаш хойларны тарып боозадырын багай эрттирген. Ооҥ түннелинде ниити малдың 43,3 хуузу (ооҥ иштинде тарып боозаткан хойларныҥ 60 хуузу) кызыраан. Кышкы үеде мал кыштагладыышкынын багай чорутканындан база малчыннарга боттуг дузаны көргүспейн келгениниҥ кыш дургузунда 2533 баш мал когараан.

«Соон истээр» деп бодалыысты моон ыңай уламчылап көрээлиҥеп. Үстүнде айыткан чылдагаанныҥ хоралыг үржуктары бо чылын каракка көстүп, кулакка дыңналы берген. Чүл дизе, колхоз малдың баш санын өстүрериниҥ күрүне планын ниитизи-биле-даа, чүзүн аайы-биле-даа күүсетпээн, 50 ажыг инек, 2700 ажыг хой, өшкү, 100 ажыг чылгы мал планга четпейн турар. Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы мындыг байдалды өөренип көргеш, чогуур хемчегленни алыр деп шиитпирлээн.

Бо күзүн малдарны эдериштирерин болгаш хойларны тарып боозадырын хынамчалыг чоруткан, ук ажылды харыысалгалыг эрттирерин мал эмчизи коммунист эш Суму Дамганга хүлээткен. Оон ыңай чамдык коданнарда хойларны хенчелеп ооддадыр арганы ажыглаан, амгы үеде С. Мижиттиҥ, Э. Сериниҥ, Л. Дажыныҥ коданнарында хойлары ооддап эгелээн. Ындыг хемчег колхозтуҥ малынын баш санын өстүрер планын күүседиринге дузалаар.

Кышка удур белеткелди база багай эвес чоруткан бис. Бо чылын 6 чаа кажааларны тудар планныг турган, тудуг бригадазынын күштерин кыштаглаашкына белеткелче бүрүн угландырганынын түннелинде 17 чаа кажааны тудуп, бода малдың 18, шээр малдың 58 кажааларын септээн бис. Төрүүр хой кадарган хойжуларны 2—2 кажаалар-биле хандырган. Кыштагларда ниитизи-биле 2300 тонна сиген, 1200 тонна силос чедирттинген база 206 оваа өдек белдүнген. Мурнакчы хойжулар Дүгер-Сүрүн, С. Сагаачы, Э. Серин, саанчылар Ч. Бырат, И. Севил оларныҥ дуржулгазын тарадып, малчыннар өртүзүнга тус-тус беседаларны эрттиргилээн.

Колхозта ажылдап турар түскай эртемниг кижилериҥ ажылын багай контрольдап турар дугайында районнуҥ кедээ ажыл-агый инспекциязын болгаш районнуҥ мал эмнелгезин шүгүмүүлезе чогуур. Малчыннарныҥ талазындан зоотехниктерге болгаш мал эмчилериҥе негелделер, хомудалдар хөй. Эҥ ылангыя сентябрь айдан бээр бисте кол зоотехник чок, мал эмчилери чедишпейн турар.

Ч. БАР-ООЛ,
Эрзин районнуҥ «Коммунизмче орук» колхозунда партия организациязынын секретары.

. . .

Сара Сат — Бии-Хем районнуҥ «Кызыл тараачын» колхозунда мурнакчы саанчыларын бирээзи. Ол ай санында инектериҥ бедик саалдазын чедип ап турар. Ол бодунда быжыглаан инек бүрүзүнден тос айларынын дургузунда 2263 кг сүттү саап алган болгаш Коммунистиг партияныҥ Төп Комитединиҥ ам болур Пленумунга алдар кылдыр социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Чурукта: саанчы С. Сат.

Фото С. Феоктистовтуу.

. . .

КЫШКЫ БАЙДАЛДАРГА ИНЕКТЕРНИҤ СААЛДАЗЫ

Инектериҥ сүткүр продуктулуу өлүмүн хөй фактылардан: чемгерилгеден, төрөөн үезинден, саалда үезиниҥ үргүлчүлелиндеи, инектиҥ назынындан, саалданыҥ техниказындан, ажаалгадан, уксаазындан, инекке кандыг байдалдыг болурундан болгаш оон-даа өскелерден хамааржыр.

Сүт саалдазынын хөй-даа, өөрөштдаа болурунга улуг салдарлыг кол чылдагаанныҥ бирээзи — инектериҥ чемгерилгези болгаш ажаалдазы болур. Инектен 2 кг сүт алыр дизе, анаа 1 кг чемгерилге единицазы (мал чеминиҥ хоолулуг шынарынын эге хемчээ), а 10—20 кг сүт алыр дизе, 5—10 чемгерилге единицазы херек. Моон ужурунда сүт-баран фермаларынын ең чугула сорулгазы болза, сүт саалдазын бедидер дээш сүткүр инектерге өлбек чемгерилгени, бирги ээлчегде кукуруза силозун бээрин организастаары болур.

Кышкы үеде хөй сүттү алыр болгаш сүттүҥ бот-үнезин чиигедир төрөөн чемгерилге нормазынга бөдүүн чемнер 20 хуу, шыктыг чемнер 70 хуу болгаш концентраттар 10 хуу турар ужурлуг. Моон алырга, кол чемгерилге шыктыг чемнер болур. Инектиҥ чиген 5 кг силос бүрүзү организмге 2 кг сүттү бүдүрер эрганы бээр дээрзин практика көргүскен. Ынчангаан силос-биле хөй чемгерген тудум-на инек бүрүзүнден хөй сүттү алыр бис.

Чайгы үеде: июнь, июль болгаш август айларда хөй ногаан шыктыг оът-сигенни чигенде инектер дыка сүттени бээри кымга-даа билдингир болгай. Чайгы үеде инек хонуукта 50—60 кг ногаан оътту чип турганын 35—40 кг силос-биле солуп тургаш, кышкы үеде сүт саалдазын кудулатпас ужурлуг бис.

1960 чылдың 10 айларынын дургузунда инек бүрүзүнден 1700—2000 кг болгаш оон-даа хөй сүт сагган Бии-Хем районнуҥ «Кызыл тараачын», Каа-Хем районнуҥ Ленин аттыг колхозтарынын, «Межегей», «Элегес» совхозтарныҥ саанчылары оът-сиген када бээри билек, сентябрьдан бээр силос-биле инектерни чемгере бергеннер. Ол чорук сүт саалдазын кудулатпаан, харын чаа төрөөн инектер чайгы үезинден өртык хөй сүттү берип турар.

Силос-биле инектерни амга чедир чемгербейн турар Барыын-Хемчик районнуҥ колхозтарында байдал сыр өске. Ында июльда бир инектен-не 204 кг сүт ап турган болза, октябрьда 71 кг чедир кудулаан азы үш катап өөрөөн, Өвүр районнуҥ колхозтарында сүт саалдазы ол-ла үеде 212 килограммдан 54 кг, Эрзин районнуҥ колхозтарынга 233 килограммдан 54 кг чедир кудулаан. Бо районнарныҥ колхозтарында ноябрьда безин силос-биле саар инектерни чемгербейн турар.

Бисте инектер уксаалыг эвес болганда сүдү өөрөш, оларны ылангыя кышкы үеде чемгерген ажыы чок деп чамдык саанчыларнын, фермалар эргелекчилериниҥ, харын-даа колхозтарныҥ чамдык удурткучуларынын чугаалап турары шын эвес. Ындыг-янзылыг хоозун чугаанын ажыл-агыйга улуг каража чедиреррден өске ажыы чок.

Бисте сүт саалдазын көвүдеринге улуг ажыктыг чем болур кукурузаны чедир үнелевес саанчылар база бар. Чижээ, «Тиилелге» совхозтун саанчызы эш Ондар Анай бодунун саап турары түс черниҥ 18 инектеринге силосту шыдаар шаа-биле берип келгениниҥ түннелинде эрткен 10 айларынын дургузунда инек бүрүзүнден 1520 кг сүттү саап алган, а ол-ла совхозтуҥ саанчызы эш Монгуш Кара-кыс чүгле 746 кг сүт сагган. Чүге дизе, ол инектерни хөй силос-биле чемгеررин чалгаарааш, ында-кайда чемгерип турган. Ийити чижек: Улуг-Хем районнуҥ Жданов аттыг колхозунуҥ саанчызы эш Такпак түс черниҥ инектерин саап турар. Ол инек бүрүзүнден 10 ай дургузунда 1300 кг сүттү сагган турда, оон фермазында эш Орланмай чүгле 620 кг сүттү азы 2 катап өөрөөштү сагган. Оон чылдагааны база-ла чемгерилгени, ажаалганы бакыратканында. Хөй сүт саап ап турар мурнакчы саанчылар болза, инектерни канчап-ла эки чемгеررинче, ылангыя силосту хөйну бээринче онза кичээнгейни салып турарын хыналда көргүскен.

Моон ужурунда ам ферма бүрүзүнге инектериҥ продуктулуун барымдаалап силос-биле чемгерилгени дораан эгелээри чугула. Силос-биле чемгерилгени кышкы-часкы үеларде үзүктелдирбес болгаш чайныҥ ногаан оъду үнүүже чедир чемгерер херек.

Сүт саалдазын бедидеринге ийиги ең чугула үүл болза, чылыг сугбиле өлбек суттарылганы организастаары болур. Инектерге хар чиртир азы соок хем суу болгаш ажык кудук суу ижиртир чорук оларныҥ сүдүн кудуладырынга чедирер. Сүт боду 86—87 хуу суглуг болур төлөөде, бир эвес шыктыг чемнерни бербес болгаш суттарылганы багай организастаар болза, сүт саалдазын бедидер шыдавас. Кыш дургузунда инектерни хүн-дүүде үштен өөрөш эвес катап суттарар херек. Сугну инек кажаазынга эккелгеш, демир доскаарларга кажаанын чылыг температуразы-биле дөмей кылдыр чылдыры чугула.

Сүт саалдазын бедидериниҥ үшкү ең чугула үүлү болза, инек төрөөнинин соонда баштайгы 2—3 айларынын саалдазы болур. Ол үеде инектиҥ сүдү ең хөй болуру кымга-даа билдингир. Бир эвес эки ажаап чемгерип саар болза, төрөөнинин соонда баштайгы үш айында инек чылда бээр сүдүнүҥ 50 хуузун берип шыдаар аргалыг болур. Моон ужурунда ол үеним иштинде инектен хөй сүт саап алырынын бүгү аргаларын хереглезе чогуур. Ол дугайында: бирээде, эки чемгербишаан, саалданы шын организастаар. Инек төрөөнинин соонда он хонуктан соңгаар сүт көвүдедир чемнерни, ылангыя кукуруза силозун бере бээр; ийиде, хүнде үштен өөрөш эвес катап суттарар.

Ноябрь, декабрь, январь, февраль, март болгаш апрель айларда колхозтарда, совхозтарда бүгү инектерниҥ ыңдыг-янзылыг хоозун чугаанын ажыл-агыйга улуг каража чедиреррден өске ажыы чок.

Бисте сүт саалдазын көвүдеринге улуг ажыктыг чем болур кукурузаны чедир үнелевес саанчылар база бар. Чижээ, «Тиилелге» совхозтун саанчызы эш Ондар Анай бодунун саап турары түс черниҥ 18 инектеринге силосту шыдаар шаа-биле берип келгениниҥ түннелинде эрткен 10 айларынын дургузунда инек бүрүзүнден 1520 кг сүттү саап алган, а ол-ла совхозтуҥ саанчызы эш Монгуш Кара-кыс чүгле 746 кг сүт сагган. Чүге дизе, ол инектерни хөй силос-биле чемгеررин чалгаарааш, ында-кайда чемгерип турган. Ийити чижек: Улуг-Хем районнуҥ Жданов аттыг колхозунуҥ саанчызы эш Такпак түс черниҥ инектерин саап турар. Ол инек бүрүзүнден 10 ай дургузунда 1300 кг сүттү сагган турда, оон фермазында эш Орланмай чүгле 620 кг сүттү азы 2 катап өөрөөштү сагган. Оон чылдагааны база-ла чемгерилгени, ажаалганы бакыратканында. Хөй сүт саап ап турар мурнакчы саанчылар болза, инектерни канчап-ла эки чемгеررинче, ылангыя силосту хөйну бээринче онза кичээнгейни салып турарын хыналда көргүскен.

Моон ужурунда ам ферма бүрүзүнге инектериҥ продуктулуун барымдаалап силос-биле чемгерилгени дораан эгелээри чугула. Силос-биле чемгерилгени кышкы-часкы үеларде үзүктелдирбес болгаш чайныҥ ногаан оъду үнүүже чедир чемгерер херек.

Сүт саалдазын бедидеринге ийиги ең чугула үүл болза, чылыг сугбиле өлбек суттарылганы организастаары болур. Инектерге хар чиртир азы соок хем суу болгаш ажык кудук суу ижиртир чорук оларныҥ сүдүн кудуладырынга чедирер. Сүт боду 86—87 хуу суглуг болур төлөөде, бир эвес шыктыг чемнерни бербес болгаш суттарылганы багай организастаар болза, сүт саалдазын бедидер шыдавас. Кыш дургузунда инектерни хүн-дүүде үштен өөрөш эвес катап суттарар херек. Сугну инек кажаазынга эккелгеш, демир доскаарларга кажаанын чылыг температуразы-биле дөмей кылдыр чылдыры чугула.

Сүт саалдазын бедидериниҥ үшкү ең чугула үүлү болза, инек төрөөнинин соонда баштайгы 2—3 айларынын саалдазы болур. Ол үеде инектиҥ сүдү ең хөй болуру кымга-даа билдингир. Бир эвес эки ажаап чемгерип саар болза, төрөөнинин соонда баштайгы үш айында инек чылда бээр сүдүнүҥ 50 хуузун берип шыдаар аргалыг болур. Моон ужурунда ол үеним иштинде инектен хөй сүт саап алырынын бүгү аргаларын хереглезе чогуур. Ол дугайында: бирээде, эки чемгербишаан, саалданы шын организастаар. Инек төрөөнинин соонда он хонуктан соңгаар сүт көвүдедир чемнерни, ылангыя кукуруза силозун бере бээр; ийиде, хүнде үштен өөрөш эвес катап суттарар.

Ноябрь, декабрь, январь, февраль, март болгаш апрель айларда колхозтарда, совхозтарда бүгү инектерниҥ

54 хуузу азы 17 мун хире инек төрүүр болгай. Бир эвес саалданы шын организастаар турган, сүт саалдазын инек бүрүзүнден 300 кг көвүдедир болзувусса, ниити сүт саалдазын 5100 тонна, а колхозтарныҥ болгаш совхозтарныҥ акша орулгазы 6120 мун рубльге немей көвүдээр.

Оон ыңай инектериҥ эмиин массажтаары, хол-биле дүрген, өптиг саары, электри күжү-биле сагган соонда арткан сүттү хол-биле саары, саарыныҥ мурнунда эмигни чылыг суг-биле чууру болгаш өске-даа хемчеглер болза сүт саалдазын көвүдериниҥ база чугула үүлдери-дир. Областыҥ саанчыларынын чөвүлел хуралынга Каа-Хем районнуҥ Ленин аттыг колхозунуҥ саанчызы эш Яковлева бодунуҥ саналынга инекти саарда анаа эки чаннаар болза ол дораан эдип бээр, а каржыланыр болза хоржок — инек дөөк өтпес болгаш харын шоолуг сүт бербейн баар деп чугаалаан. Ол кончуг шын. Шупту саанчылар эш Яковлеваныҥ үлегерин эдерери чугула.

Сүт саалдазын бедидериниҥ база бир чугула үүлү болза, фермаларда сүткүр инектерге быыаларны эдириш саар чорукту сокседыры болур. Фермаларга барааныҥ сүттү көвүдедир төлөөде, бүгү быыаларны ангылаш, эвткир угланыышкыныг инектерге чагыштырыш доруктурары чугула.

Кышкы байдалдарда сүт саалдазын көвүдедири, инектериҥ сүткүр продуктулуун бедидери хамыктыҥ мурнунда фермаларда ажылдап турар кижилерден хамааржыр. Бүгү саанчылар, кадарчылар, механизаторлар, бригадирлер, фермалар эргелекчилери болгаш зоотехниктер боттарынын ажылынга ынакшылдыг, бүрүн харыысалгалыг, ажылынга мергежилин улам бедиткен турар ужурлуг.

Бисте мурнакчы саанчылар-биле чергелештир хожудан каап турар саанчылар эвээш эвес. Областыҥ колхозтарында 260 саанчылар ортумаа-биле бир инектен-не 400—500 кг, 476 саанчылар — 500—1000 кг сүт сагган, херек кырында саанчыларныҥ 70 хуузу дыка эвээш сүт саап ап турар.

Бии-Хем районнуҥ «Кызыл тараачын» колхозунуҥ мурнакчы саанчыларынын дуржулгазындан ап көөрге, чаа оолдаан инек бүрүзүнден канчап-ла хөй сүттү саап алырын ораладжыш турар. Олар инек бүрүзүн чаҥыс аай чемгербейн турар. Чемни немептерге хүнде бээр сүдү улам көвүдей бээр инектерге чемни арбыдадыр берип турарлар. Инектерге хүн бүрү чылгаар дус четчир, кажаа арыг-шевер, кургаг чадыг бар турарынче олар кичээнгейни салып турарлар. Бо болгаш моон өске-даа мурнакчы фермаларныҥ ажылынын дуржулгазын нептередири чугула.

1960—1961 чылдарныҥ кыжынында инектериҥ сүткүр продуктулуун бедидер, сүт саалдазын кудулатпас дээш ажылды үндезини-биле экижидери сүт-баран фермаларынын ажылдакчыларынын ең чугула сорулгазы болур.

П. УШАКОВ,
областыҥ кедээ ажыл-агый эргелелиниҥ кол зоотехниги.

Ооржак Минчиир—мурнакчы садыгжы

Кызыл-Мажалык суурда районнуҥ бир дугаар аъш-чем магазининге чон дыка-ла келир. Кижилер эвээш турар үе-шакты кижи черле ховар көрүп болур. Ол магазинде ийи садыгжы ажылдап турар. Оларныҥ бирээзин Ооржак Минчиир Кара-ооловна дээр.

Ооржак Минчиирни суурнуҥ болгаш районнуҥ чурттакчы чону өлдек, чазык, ажылга шалыпкын-мергежилдиг дээш дыка-ла мактап, үндүлээр.

Кандыг далаш, дүрген чоруктуг кижи чорбас дээр, оон ыңай черле ынчаш, магазинге келген кижи бодунуҥ хереглелин дүрген-не садып алырын бодаар болгай. Чоннуҥ ол күзелин Ооржак Минчиир кончуг эки хандырып турар. Ынчангаш, бо аъш-чем магазининге үр маная, иткилежир, хомудалдар үндүрер таварылгалар болбайн турар.

Бир-ле катап, чүү-хөө садып аар дээш, магазинге чедип келдим. Оон иштинде-даа, даштындаа кижилер-ле хөй. Бодумнуҥ хереглелимни садып алгаш, магазинден үнүп келдим. Даштын — суурга көрбээним үш кижи тур. Оларныҥ бирээзи садып алган хлебтерин болгаш өске-даа чүүлдерин шоодайлавышаан эжинче көргеш:

— Магазинде улус-даа хөй-ле чүве-дир, мындыг дүрген садыглажып аптар боор бис деп черле бодавадым, кончуг-ла дүрген садыглаар уруг-дур, боду аныяк кижи-дир, моон соңгаар оон-даа артык өөренип мергежиир ыйнаан ол—деп, мактап кагды. Бирээзи тургаш,—бир эвес суму садыҥга ындыг хөй кижи турган болза дыка-ла үр болур ийик бис аа, кежээге-даа чедип болур-ла — деп, деннелгени кылды.

Минчиир Кара-ооловна шынаппла эки садыглаар болдур ийин. Чеже-даа хөй кижиниҥ сөөлүнге ээлчежип алгаш боттуҥ хереглелин садып алганы ээлчегге-даа турганзывас.

Ооржак Минчиир ийи чыл бурунгаар областыҥ хереглекчилер кооперациязынынҥ садыг школазын дооскаш, Кызылдыҥ Гастрономиязынга ажылдап кирген. Анаа садыглап турган, чонга база-ла үргүлчү мактадып, бодунуҥ бедик мергежилдиин, ажылга улуг ынакшылдынын көргүскен.

Ооржак кызымаккай ажылынын түннелинде, эрткен тос айларынын бараан саарылгазынын планын 103 хуу күүсеткен. Ооржак Кара-ооловна—областа ең эки дуржулгалыг, мурнакчы садыгжыларынын бирээзи. Совет садыгынын бүгү чурумнарын ол шыңгыы сагып турар. Оон магазининде янзы-бүрү аъш-чем бараанлары корум-чурумнуг кылдыр, шевергин чараштыр делгеттинген. Магазинниҥ ишти, дашты үргүлчү арыг-шевер. Ол чорук совет садыгга чоннуҥ улуг хүндүткелин болгаш ынакшылын улам бедидин турар.

Ооржак Минчиирнин эки ажылын барымдаалааш, Октябрьныҥ социалистиг Улуг революциязынын 43 чыл оюн таварыштыр ону областыҥ хүндүлел самбыразынга киргген.

Чурукта: Ооржак М. К.

С. КОМБУЙ-ООЛ.

тиҥ көрген кыштагларывыстың шуптузунда тудум сиген чок болганын чугаалап каалы. Малчыннар боттары 5 тоннадан эвээш эвес сигенни белеткээн.

Хойжу Комбуй Байыр-оол кыштаанда бажыңныг. 390 баш төрүүр хой ажаап турар. Малчыннарныҥ бир чугула негелдезин бо хойжу илереткен. Солуннарны чартык ай болгаш чангыс катап ап турар. Ол солуннар кээрде тудуулуг бооп турар.

Монгуш Шаравиниҥ бажыңынын шалазы чок. Оон чайын белеткеп алган 69 хөпээн сигениҥден 1 тонна хире сигенни кыштагда чедирип алган. Оон өскези инектер доо болган.

Ооржак Ойбаныҥ кыштаанда ийи аал иштиниҥ бирээзи өгде чурттап турар.

Дараазында аныяк хойжу Долаан Очур-ооллуҥ аалынга келдивис. Ол боду аалда чок болган. Ынчалза-даа бажыныҥ хөрээжен ээзи Ховалыг Пина байдалды биске тодаргай чугаалап берген. Олар 670 ажыг иртер кадарып турар. Кажааларынын ышл соңгалары чок. Ынча хөй хойга немелде кадарчы чайын биче кады турган.

Өгнүҥ ээлери каш-ла айлыг бичин уруглуг, оон улуу бир хар иштинде. Бодунуҥ колхозтан негелдезин Пина чугаалап орган.

— Ийилээн, чаш уруглар-биле бола-дыр бис. Аалдың эр ээзи кандыг бир чылдагаан-биле аалдан чоруур апарганда дыка берге боор-дур. Кышкы үеде хөржен хоорарда кончуг бергедээр апаар. Колхозтан аазаан кижи келбестээн. Кышкы үеде немелде чем, дузалакчы — бистин дилээнивис мындыг ийин. Бо сөстериҥ чөптүү, дүвүренчи номчукчуларыҥ сөткелинге дораан-на дээр. Ниитиниҥ хөрээ дээш бердинген ол аныяк малчыннарныҥ шудургузун, чүткүлдүүн, оон-биле кады колхоз баштаар черниҥ (даргазы эш Дайгаранза), улустуҥ мерген чугаазында дег, «эриг баар» чогун Пинаныҥ чугаазы сагындырып келир.

Кызыл-Дагныҥ чоок кавызында бистиҥ чораанывыс кыштагларда байдал ындыг болган. «Бурунгаар» колхозта кажааларныҥ шынары бистиҥ дүүн көргенивис Сарыг-Холда кыштаглардан ыракта эки болган. Доп-дораан шиитпирлезе чогуур айтырыг мал чемнерин кыштагларже сөөртүү, чедир кылдынмаан бажыңнарны доозары болуп турар.

...Бодувустуҥ оруувус-биле улам ыңайлап, Сексеге ховузунга чоруп оруувуста хүннүҥ чылыг хереллериндек чуга хар эрип чыткылаан. Ынчалза-даа даарта хүн хар чаапкан.

Чөөн-Хемчик-биле Чаа-Хөл аразынга чорааш хөпээннеп каан саванарны инектер чип турганын көрдүвүс. Чоогувуста кадарчыдан барып ылавылап айтырарывыска, Чаа-Хөлдүҥ Ленин аттыг колхозунуҥ савацы, инектер база ол-ла колхозтуу болган. «Хайыран саванны чоок-кавыда кыштагларга чедирип алган болза» деп чугаалашпышаан, чоруувусту үргүлчүлеп бар чорувуста аттыг кижи дужаажып келди. Доктаагаш чугаалаштывыс. Ленин аттыг колхозтуҥ Сексегеде хойжуларынын бирээзи Шой Шойдаҥ болду. Хойжу кыштаанда бажыңнынын бадыткады, сигенни кыштаанда чедирип алган. Ленин аттыг колхозтуҥ хойжуларынын чугула негелдези дус чедирип бээри болуп турарын ол чугаалады.

Бо демдеглелдерге колхозтарныҥ баштаар черлери, районнуҥ удуртукчулары боттарынга болур чогуур түүнелди кылырын идеге каалынцар.

Д. БЕГЗИ.

Аҥчыларныҥ айтырыгларынга харыылар

Аҥчыларга сүмелер

Аҥныыр—спорттуҥ база бир солун болгаш массалыг хевири. Чүгле РСФСР-де аҥныырныҥ эки-тура ниитилелдериниҥ 700 мун ажыг эки-тураныҥ сонуургалдыг аҥчылары каттышкан. Олар чыл-бүрүде ССРЭ-де аҥ-өлүктүҥ ниити белеткелиниҥ 80 хире хуузун, куштуҥ 90 ажыг хуузун Төрээн чуртка киирип турар.

Аҥныыр ажыл-агыйынын ужурдузазы бистиҥ чуртувуста улуг. Ынчангаш оон чаягаар хөгжүүрүҥ маная чоруктарны амгы үеде болдурбайн, оон хоойлу ёзугаар хөгжүүрүҥге чугула байдалдарны бисте тургузуп турар. Аҥнарныҥ баш санынын үчёдун кылып, аҥнаар черлериҥ болгаш өлүрүп болур аҥнарныҥ баш санын планнап, оларга курлавыр чемнерни белеткеп, камгалалын организастап турар. Оон-биле кады аҥныыр ажылын чорударынга бистиҥ аҥчыларывыстың идепкейиниҥ бедзэнин демдеглээр херек. Ынчалзажок: «Оранныҥ аҥ-кужу кымгадаа хамаарышпас, туралаан-на кижи бодунуҥ кара-туразы-биле аажылап болур» дээр хире хөөннүг ийи-чаҥгыс кижилериҥ бисте бары хараадаҥчыг.

Областыҥ аҥныыр инспекциязынын адрезинге чамдык аҥчылардан солун болгаш чугула айтырыглар удаа-дараа кээп турар. Ындыг айтырыгларны «Тере-Хөл» колхозта эш В. Доржу, Каа-Хемде эш Уязжык, Тожунуҥ «Совет Тыва» колхозунуҥ мурнакчы аҥчылары эштер Бараан Серен, Бараан Дажырган болгаш өскелер-даа салып турарлар. Ол айтырыглар бүгү-ле аҥчыларга хамаарылгалыг болганда, «Шын» солунну дашчыштыр чамдык харыыларны бээрин шиитпирледивис.

Айтырыг: аҥчылар ниитилелиниҥ кежигүнүнге кым кирип болурул база оларныҥ эрге-хүлээлгелери кандыгыл?

Харыы. 18 хар четкен бүгү хаматылар аҥчылар ниитилелиниҥ кежигүнүнге кирер эргелиг, 18 хар четпээннер ол ниитилелдиҥ чанында аныяк аҥчыларныҥ болгаш балыкчыларныҥ секцияларынга кирерлер. Кежигүн бүрүзү аҥчылар ниитилелдеринге соңгуур болгаш соңгуур эргелерден аҥгыда, ниити доктаатты-нган чурум ёзугаар аҥныыр болгаш балык ажыл-агыйларынын баазаларын, культура албан черлерин ажыглаар эргелиг. База Росохотсоюзтун организастыг чорудун турары маргыдааларга, делгелгелерге, конкурстарга болгаш өске-даа ажыл-чорудулгаларынга киржир эргелиг. **Хүлээлгези:** аҥныыр ниитилелдериниҥ сорулгаларынын дугайында чурттакчы чоннарныҥ ортузунга тайылбырмассалыг ажылдарны чорудар: аҥнаарынын болгаш балыктарынын чурумнарын база хуусааларын сагыыр; төтчеглекчилер-биле демиселди чорудуп, аҥныыр болгаш кедээ ажылагыйга хоралыг араатан аҥнарны, куштарны узуткап чок кылыр; ниитилелдиҥ ажыл-чорудулгазынга; күрүненин аҥ-өлүк планнарын күүседиринге идепкейлиг киржир хүлээлгелиг.

Айтырыг: кым аҥнаар эргелигил?

Харыы: аҥныыр минимумунуҥ талазы-биле шылгалдаларны дужаагаш, күрүне каайлызын төлээн аҥныыр биледин алган, ниитилелдиҥ кежигүнүнге кирип алган хамааты бүрүзү аҥнаар эргелиг.

Айтырыг: хоруглуг болгаш чөпшээрелдиг өлүрер аҥнар дугайында чүү билип алза чогуурул?

Харыы: чамдык аҥнарны Тыва областыҥ девискээринге чылдың бүгү дургузунда аҥнаары хоруглуг. Ындыг аҥнарга, куштарга: норка, Уссирийниҥ енеду, кыраа, ак дииц, соңгу чүктүҥ ивиси, чээрен, кодан, куу, тоглук, шошулак-думчук, торлаа болгаш оон-даа өске аҥнар хамааржыр. Чамдык аҥнар: киш, кара болгаш сарыг кундус, сыын, буур, черлик хаван, элик болгаш өскелер-даа шыңгыы хоруглуг болгаш оларны чүгле аҥныыр инспекциязынын тускай чөпшээрелин ёзугаар аҥнаар. Диин, күзен, ас, дилги, авырган, морзук, деге, аргар, кара-куштар, кушкүлдер, улар, өдүрек, кастар болгаш өске-даа аҥнарны, куштарны доктаатты-нган хуусааларында аҥныыр инспекциязынын чөпшээрээни-биле өлүрүп болур.

Айтырыг: кандыг аҥнар болгаш куштар аҥныыра база кедээ ажыл-агыйга хоралыг болуп турарыл?

Харыы: ол ажыл-агыйларга хоралыг болуп турар чепкениҥ, бөрүнүҥ, манынын, дырбактыгнын, өргенин, суг болгаш аҥнаар хемирикчилериниҥ, күрту тевер хартыгаларынын, шынаа үгүзүнүҥ, каарганнарныҥ болгаш саасканнарныҥ уяларын, үнгүрлерин, ижээннерин база боттарын чок кылырын бүдүн чылдың дургузунда чөпшээрээр. Ол ышкаш аҥнаар черлерде турар тоянчы моортайларны, уксаа чок ыттарны араатаннарга санаар болгаш кырып узуткаар.

Айтырыг: аҥныыр чуруму чөрчээн чорукка чүү хамааржырыл?

Харыы: аҥныыр биледи чокка, азы хуусаазы өрткен билет-биле аҥнаар чорук; хоруглуг үеде оларны өлүрер чорук: аҥнаар черлерге боолуг, ыттыг болгаш өске-даа чепсектиг чораанда, ону аҥнаан деп санаар. Ол ышкаш хоруглуг аҥнарны өлүрери, хоруглуг чепсектерни хереглээри, аарга-арыг камгалалдыг, чурттакчылыг черлерни долгандыр турар ногаан девискээрлерге, аҥныырныҥ онза тускай черлериҥе чөпшээрел чокка аҥныыр чурумун үрээниҥе база хамааржыр.

Айтырыг: кандыг чепсектер болгаш аргалар-биле аҥнаары хоруглуг-ул?

Харыы: аныыктыг куштарны уялар

Антарктидаже экспедициялап чорупкан

Кит аннаар «Юрий Долгорукий» деп флотилияны калининградчылар Антарктида экспедицияларынче бир-ле дугаар ѳдээннер. Флотилияның бүгү судноларын эки чепсеглээш, ыяк белеткээн.

Чурукта: «Юрий Долгорукий» дээр,—киттер аннаар базаның Калининградтан эжиндирип чоруурда белеткенип турган үези.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

СОВЕТ РУБЛЬ ДЕЛЕГЕЙДЕ ЭҢ-НЕ КҮШТҮГ

ГВАТЕМАЛАДА КАДЫГ-ДОШКУН ДЕМИСЕЛ

КНО-да совет төлээлекчи В. А. ЗОРИННИҢ чугаазы

Совет экономиканың чаа улуг тиилелгези

Совет рубльдиң алдын шынарын болгаш даштыкы күрүнелериң акшаларынга хамаарыштыр ооң үнезин бедидер дугайында Совет чазактың шиитпирин социалистиг чурттарның парлалгазы хайныышкынныг тайылбырлап турар. Коммунизмниң тургузуушкунунда, капитализм-биле тайбың экономиктиг чарышта Совет Эвилелиниң аажок улуг чедиишиннерин ол шиитпир көрүнчүктелдир көргүзүп турар дээрзин солуннар демдеглээн.

Акшаларны быжыглаар талазы-биле Совет Эвилелинде боттандырып турар хемчегларны Болгарияның улус банкызының баштаар черинің даргазы Кирил Нестеров «Отечествен фронт» солуннуң корреспондентизи-биле ылган беседазынга бедик үнелээн. Капитализм-биле чарышка социализм долу тиилелге-биле бурунгаар чоруп орар дээрзин ол хемчеглер херечилеп турар деп автор медеглээн. ССРЭ-ниң экономиктиг күүзүнүң улам ыңай быжыгып, аңаа үндезилээш ажылчы чоннарның материалдыг байдалының эжиндип турарын ол база херечилеп турар.

Болгарияның улус банкызының баштаар черинің даргазының ораланчызы Нешо Царевский оллэ солунга «Совет экономиканың чаа улуг тиилелгези» деп эгелиг үүлдү бижээн. Чаа совет рубль болза чеди чыл планының соргаларын күүседир, коммунистиг тургузуушкунну калбартыр, бүдүрүүчү күштерни хөгжүдер болгаш совет кижилериң чаагай байдалын өстүрер херекке Совет күрүнекиң холунда турар база эң-не күштүг чепсек болур деп автор бижээн. Ам делегейниң социалистиг рыногу делегейде эңне доктаамал болгаш эң-не туруштуг акшалыг болуп турар, аңаа үндезилээш бодунуң акша талазы-биле харылзааларын тургузуп, быжыглап болур.

«Земеделско знаме» солунга профессор Динко Тошевтуң демдеглеп турары болза, совет акшаны быжыглаар талазы-биле хемчеглер болгар левтиң быжыгарынга база тазрымчалыг салдарны чедирер.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпириниң дугайын дыңнатпышаан, Румынияның «Скынтейя» солунунуң бижип турары болза, социалистиг экономиканың артык күштери акшаларда база чайыннанчаа-биле илереп турар-дыр. Ам бо үеде совет рубль — делегейде эң-не күштүг болгаш доктаамал акша. Совет акшаның быжыг доктаамал болуру бараанналрны бүдүрүп үндүрериниң үзүктелиишкин чон өзүлдезин хандырып, акша эргилдези бараанналрның фондузу-биле дүгжүп турар.

Рубльдиң чаа үнези долларбиле болгаш капиталистиг өскедаа чурттарның акшалары-биле деңнээрге оларның ам бо үеде тургустунган садып алыычы аргалыының боттуг хамаарылгазынга дүгжүп турар деп «Сиынтейя» бижээн.

Венгрияның «Непсабадшаг» солунунуң бижээни болза, Совет Эвилелинде чорудуп турар саңхоонуң чаа хемчеглери чыл бүрүде улуг чедиишиннерни чедип ап, дүрген хөгжүп турар күүлүг совет экономикага далган. Совет чазактың чаа хемчеглери үүгле экономика эвес, хөрын база политика талазы-биле улуг ужурдузалыг дээрзин солун демдеглээн.

(СЭТА).

Дашлыкында

Гватемалада болуушкун дугайы

ГАВАНА. (СЭТА). Идигорас Фуэнтестиң диктаторжу корум-чурумунга улур чоокта чаа эгелээн тура халыышкын шимчээшкининиң Гватемалада үргүлчүлеп турарын Пренса Латина агентилелдиң дыңнадыында айыткан. Дыка хөй черлерде «эки чепсегленген партизан отрядтары демисежип чоруп турар».

Туруа-халыышкын шимчээшкинин базар дээш гватемала чазак америк самолёттарны болгаш ужудукчуларны ажыглап турар.

Гватемалада кадыг-дошкун демисел чоруп турар болгаш дыка хөй кижи өлген, ол ышкаш тулчуушкуннар чоруп турар районнарның чону улуг бергедээшкиннерге таваржып турар.

ГАВАНА. (СЭТА). Пренса Латина агентилелдиң корреспондентизинин Тегусигальпа (Гондурас) хоорайдан дыңнадып турарын ёзугаар алырга, «Гватемаланың патриоттуг эвилели» медеглел парлааш, Идигорас Фуэнтестиң чазаан «Каттышкан Штаттарга саттынып-кан» деп ында буруудаткан.

Гватемала болза «кажан-даа туруп көрбээн экономиктиг кризиске таваржыр дей берген» болгаш ол чуртту Каттышкан Штаттарның холгаарлаашкынының түннелинде тургустунган болгаш эң-не реакцылыг идегеттериң эрге-ажыын камгалаан чазак баштап турар.

Ол чуртта болуп турар чүүдериниң бүгү-ле харыысалгазын Кубага шимнаарын оралдашкаш, Идигорас Фуэнтестиң чазаанның америк күрүнелериниң организациязынга кирген хомудалын «Гватемаланың патриоттуг эвилели» шиитпирлии-биле буруу шаап көрүп турар. «Гватемаланың чоогунга таңнылдаашкыны чорударын» АКШ-тан гватемала чазактың «дилээнин» ол эвилел базала буруу шапкан.

Медеглелдиң төнчүзүнде онзалап демдеглээни болза: гватемала улус «шыдажыр арга чок хоозурацгай байдалда» турар болгаш Идигорас Фуэнтес чүгле кадыг-дошкун чоруктуң база күштүң дузазы-биле эргечагыргада ызырып турар.

Чехословакияда демир-орук озал-ондаа

ПРАГА. (СЭТА). Чоокта чаа Стеблова станцияның чоогунга улус сөөрткен ийи поездилер үскүлежикпен. Ооң түннелинде 110 кижи өлген болгаш 106 кижи балыгланган.

Чехословак Социалистиг Республиканың чазаа транспорт болгаш харылзаа министри баштаан комиссия тургускан болгаш ол озал-ондактың болган чылдагаанын тодаргайларын база өлген болгаш балыгланган кижилериң өг-бүлелеринге материалдыг дуза чедириниң хемчеглерин алырын ол комиссияга даскан.

Тунисте чугаалажыышкыннар

ТУНИС. (СЭТА). Камерунуң президентизи Амаду Ахиджо, Нигерниң президентизи Амани Диори болгаш Сенегал республиканың премьер-министри Мамаду Диа олар Тунисте чеде берген.

Президент Бургиба-биле чугаалажыышкыннарны чорудар бис, Алжир Республиканың түр чазааның төлээлекчилери-биле ужуражыр болза өөрүнчүг болур-дур деп олар үжелээ парлалганың төлээлекчилеринге медеглээн.

Африканың үш күрүнелериниң баштыңнарының аян-чоруун Францияның президентизи биле Алжир Республиканың түр чазааның аразынга харылзаа тударының аян-чоруу кылдыр парлалга көрүп турар. Де Голль КНО-га алжир айтырыын ам чугаалажып көөр деп турарын барымдаалааш, африк удуртукчуларны дамчыштыр хөделирин шиитпирлээн дээрзин айтып турар.

Ынчаарга Тунистиң албан кижилери бо айтырыгның талазы-биле санал-оналдарны Африканың үш удуртукчулары-биле солужарынга белеиин медеглеп турзажок, олардың аян-чоруунуң сорулгаларын тыртылчак байдал-биле көрүп турар дээрзин тунис парлалга айыткан.

Мароккога совет самолеттарны садар дугайында

Марокконуң чазааның дилээнин ёзугаар Совет чазак Мароккога совет реактивтиг самолёттарны садарын чөпшээрээн.

Мурнуу Көрейде хөлзээшкиннер

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелиниң корреспондентизинин Мурнуу Көрейден дыңнатканын ёзугаар алырга, чоокта чаа Сеулда христиан университеттиң студентилери американнарның эргезинде турар ол университеттиң үш көрей башкыларын үндүргенинге удурланыышкынның демдээ кылдыр чыскаалды организастаан.

Элээн каш чүс студентилер университеттиң президентизинин болгаш административтиг чөвүлелиниң президентизинин турар черин (оларның кайызы-даа американнар) үрегдеп каан. Ооң дараазында студентилер ол ийи американнарны Мурнуу Көрейден үндүр шөлүүрүн негевишаан, АКШ-тың элчин черинің мурнунга чыскаалды кылганнар.

Полиция 200 студентилерни тудуп хоругдаан. Мурнуу Көрейниң чырыдыышкын министри ол студентилерни шынгыы шаажылаар мен деп медеглээн.

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейтер агентилелдиң корреспондентизинин Сеулдан дыңнатканын ёзугаар алырга, студентилерниң чыскаалын тарадыр сыварары-биле муң хире полицейжилерни чоруткан. Полиция карак чажы төгүлдүрер газты ажыглап, чыскаалганнарны ыяш-биле эттеп-соккулап турган. Студентилериң аразында балыглаттырганнар бар болган.

Суванна Фуманың шиитпири

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейтер агентилелиниң корреспондентизинин Вьянтьяндан дыңнатканы-биле алырга, чоокта чаа Лаостуң премьер-министри Суванна Фума Лаостуң чепсектиг күштериниң кол командылакчызы генерал Оана Раттиконны ажылындан дүжүрген болгаш ооң орнунга генерал Патамавонгту томуйлаан.

Американың Каттышкан Штаттарында «Дженерал электрик» компаниянның 55 заводтарының ажылчыннарының ажыл соксадыышкыны болуп эткен.

ЧУРУКТА: Нью-Йорк штатта «Дженерал электрик» компаниянның заводунуң ажылчыннарының ажыл соксаткан үезинде чыскаалы. Ол заводта 22.000 ажылчыннар ажылдап турар.

Фото Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң.

Политиктиг комитетте

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ноябрь 17-де КНО-нуң Кол Ассамблеязының Политиктиг комитединиң эртенги хурарынга чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн катап эгелээн. Чепсегленнишкинни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрер дугайында кереэнин кол үүлдерин ажылдап киринтеринге чөпшээрежип турар силер бе? Комитетте кирген хөй төлевилелдерде, ооң иштинде 12 чурттарның резолюциязының үшкү үүлүнде саналдаан ол чамдык кезик хемчеглерни боттандырарынга чөпшээрежип турар силер бе? Ол хемчеглер дээш силер бе азы олларга удур силер бе? — шуут чугаалаңар!

Адактың сөөлүнде Англияның төлээзи нейтралдыг 12 чурттарның резолюциязының төлевилелин мээн төлээлерим «амгы хевири-биле» деткип шыдавас деп медеглээн.

Политиктиг комитеттиң хуралынга Австрияның, Непалдың, Венесуэланың, Польшаның, Эфиопияның, Ирландияның төлээлери база саналдаан.

12 чурттарның резолюциязының авторларының бирээзи Непалдың төлээзи Ришикеш Саханың медеглээни болза, боттарының төлевилелин киирбишаан, нейтралдыг чурттар чепсегленнишкинни дүжүрер талазы-биле улуг күрүнелериң аразынга дугуржулганы чедип алырынга үндезинни тургузарын күзеп турар. Бо резолюция болза бүгү үзел-бодалдарның нинти демдээ болур деп саап турар бис дээрзин ол чугаалаан.

Польшаның төлээлекчизи Юзеф Виневич чепсегленнишкинни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулганы чедиишкиниг чедип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар хемчеглериң дугайында бодунуң төлээлериниң моон мурнунда киирген революциязының төлевилелин тодаргай тайылбырлаан.

Обласка АГААР-БОЙДУСТУҢ *байдалы*

Бөгүн обласка бүргег хүн болур. Хар чаар. Хат кошкак, сонгу-барыынчук угланыышкынныг. Агаарның температуразы: областың-барыын районнарынга —18—23, ооң өске районнарга —22—27, а Кызылга — 23—25 градус соок.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

КИНО

Бегүн кинотеатрларга болур кинолар болза:

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): «Көвүүг кештинмес» — 11.30, 1.30, 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда; биче залга: «Аныяк дээрбе ээзи» —5, 7, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кышкы тоол» (делгем экранга) —11.15, 1.15, 9.15 шактарда; «Кем чок хөрээжен» —3.15, 5.15, 7.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шенелде хуусаазы» —3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Чөңгээчилер Кубага удур агрессияга барымдааны белеткеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ассошиэйтед-Пресс агентилелиниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Гватемаланың президентизи Идигорас Фуэнтес парлалга конференциязынга чүве чугаалап тургаш: барын талахы бөмбүрзектиң чурттары Көрейге кылганы ышкаш шак ындыг хевир-биле Кубага удур полицейжи үүлгедиишкиннерни кылыр болза байыр чедирер ийик мен дээн.

Гватемаланың албан эрге-чагыргалары Кубага удур агрессияга үндезин барымдааны белеткээр дээш, Гватемаланың иштики херектеринге «холгаарлап» турар деп адаар чүвеге Кубаның революстуг чазаан бурулдырынга хоозун чүвени кылып турары гватемала диктаторнуң медеглелинден билдинген.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Нью-Йорк таймс» солуннуң тодаргайы-биле кылган информастыг барымдааларга үндезилээш, дыңнадып турары болза, Рио-де-Жанейрога чарганы «барын талахы бөмбүрзекти кайы-кайызы камгалаар дугайында кереэни «Кубага удур ажыглаарының дугайын Гватемала биле Никарагуа дилээр бодап турар. Кубага удур ол кереэниң негелдези кылдыр «дипломаттыг харылзааларны үзеркн, экономиктиг харылзааларны сосхадырын азы чепсектиг күштерни ажылаарын» боттандырган туруп болур деп ук солун ооң ыңай айыткан.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНДАН

деп хинону көрүнер.

БАЛЫК ҮЗҮ

Аптекаларда садып турар балык үзүн чаа туткан треска деп балыктың баарындан үндүрүп ап турар. Үзүн алыры-биле аңылаттынган треска баарларын улуг кочалдарга суккаш 50 градус изиг отка типтер. Ооң эстип сыскырылган үс организмниң өзүп сайзыраарынга эң чугула херектиг «А» болгаш «Д» деп витаминнер-биле кончуг бай.

Балык үзүн эмнелгеге ажыглаарын 1722 чылда англи эмчи Персиваль саналдаан. Ол үеден эгелээш, эмчилер янзы-бүрү аарыгларны эмнээринге, ылангыя чаш уругларның организмин быжыктырарына балык үзүн калбаа-биле ажыглап келген.

Моон мурнунда балык үзүн уругларга кайы хамаан чок ижиртип болур деп шын эвес бодалдар турган. Эмчилериң хөй-хөй чылдарда чорудуп келгени шинчилел ажылдарының түннелинде илереэни болза, балык үзүн бичии уругларга ижиртирде оваарымчалыг болуру, эмчиниң сүмезин хажык чок күүседири чугула. Бир эвес чаш уругларга чогуур хемчеглинден хөйү ижиртир болза балык үзү оларның чемге хөөнүн чидирер, кустурар болгаш бакаладыр.

Ону чаш уругларга 2—3 айлыңдан эгелээш, 2 харлыңга чедир ижиртири кончуг ажыктыг. Баштай 1—2 дамдыны берип эгелээш, сөөлүнде бир улуг шопулак ыяты чедирер херек. Хүнде ийи катап доктаамал өйлериндe ижиртиринге уругларны чаңчыктырары чугула.

Бир эвес бичии уругнуң ишти аарып турар болза балык үзү берип болбас, ол ышкаш чайын изигде ону ижиртирин шеглээр херек.

Амгы үеде тускай арга-биле «Д» витаминни көвүдеткен балык үзүн аптекаларда хөйү-биле садып турар. Ийи улуг шопулак ишти ол үске «Д» витаминниң 2000 кезектери онаажып турар. Ол дээрге бичии уругларның буттары чиңгелеп, ишти улгадыр рахит деп аарыгны баш бурунгаар чайладырына бүрүн четчир.

Ийи хар ажа берген уругларга болгаш улуг кижилерге балык үзүн үүгле хан четпестээнде, өкпе аарыының үезинде болгаш халдавырлыг аар аарыгны эрттиргениниң сөөлүнде берип болур. Арган уругларга болгаш кежи оюлганнаар, аскының ишти ылбыраар уругларга витаминин көвүдетпээн анаа балык үзүн хүнде ийи шопулактап ижиртип болур.

Балык үзүн чамдыкта кеште балыгларны, чаш уругларның быжыглаан экиртириниге чедиишкиниг ажыглап турар. Ол үстү синиктирген хөвек азы пес-биле балыгны үргүлчү чодуп турарга кончуг дузалаар.

Бичии уругларның хөй кезин-ле балык үзүн тускай чыттыг, хөөн булгандырар амданыг боорга шоолуг ижиксевестер. Ол таварылгада уругнуң аскының иштин соок суг-биле чуп каапкаш, баштай сутта өттүрүп каан шопулакка куткаш ижиртирге эки. Ижирткен соонда дораан кара хлеб картын чиртирге азы кофе, шай ижиртирге хөөн булгандырбас.

Амгы үеде балык үзүнүң амданын экижидер дээш ону янзы-бүрү кат-чимистер суу-биле холааш үндүрүп турар апарган.

ОБЛАСТЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Хамаатыларга

1960 чылдың ноябрь 30-де Москвага Күрүненин 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкининиң ойнаашкыннарының 78-ки кол тиражы болур.

Чээшкиннің он дөрт разрядтарынга тираж-биле 65.102.800 рубль нинти түннүг 119 муң ойнаашкыннар таваржыр.

Тиражка 50.000, 10.000, 5000, 1000, 400 рубльдиң ойнаашкыннары таваржыр.

1961 чылдың январь 1-ге чедир ажаалга кассалары № 14 талоннуг облигацияларны садар, ол 14 дугаарлыг облигация 1961 чылдың сентябрь 30-де болур ойнаашкыннарның немелде тиражынга киржир болгаш 100.000 рубльди ойнап ап болур.

Чээшкиннің 14 разрядтарынга немелде тираж-биле 159.468.400 рубль нинти түннүг 161 муң ойнаашкыннар, тодаргайлаарга кол тиражка бодааргa оортан хөй ойнаашкыннар таваржыр.

Ойнаашкыннарга таварышкан облигацияларның ойнаашкын төлевирин тыпсыры-биле холбаштыр олар моон сонгаргы тиражтарга киришпес, а дараазында тиражтарга ойнаар ойнаашкыннарның саны өскерилбейн хевээр артыр, ооң ужурунда чээшкиннің облигацияларының талазы-биле ойнап ап болур арга тираж бүрүзүнде көвүдеп турар.

Чээшкиннің облигацияларын ажаалга кассалары садып турар болгаш хостуу-биле садып ап турар.

Облигацияларны садып алынар!

Ажаалга кассаларының область эргелели.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурнайының 23-35, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 25-38, партийжи-амыдырал болгаш культура-амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизинин 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, литажылдакчыларының 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00510. Чагыг № 2970. Культура эргелелиниң типографиязы.